

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

МЕЛЬНИК ГАННА МИКОЛАЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
теорії і практики перекладу
к. пед. н., старший викладач
.....Бойван О.С.
(підпис)
«___» _____ 2022р.

КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИЯВУ СОМАТИЧНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В БРИТАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ПРОСТОРАХ

Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»

Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури
(переклад включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:

Гнатюк Л.Я., доцент, професор

.....

д. філол. наук

Оцінка: ____/____/_____
(бали / за шкалою ЕКТС / за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2022

АНОТАЦІЯ

Когнітивно-концептуальні аспекти вияву соматичних фразеологізмів в британському та українському лінгвокультурних просторах.
Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад включно)»
Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. – 106 с.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загального висновку, 2 додатків, переліку умовних скорочень та списку використаної літератури (18 джерел англійською та 48 найменувань українською мовами), списку лексикографічних джерел (25 позицій). Загальний обсяг магістерського дослідження становить 106 сторінок. Актуальність теми зумовлена інтересом до вивчення когнітивно-концептуальних особливостей соматичних фразеологізмів в британському та українському лінгвокультурних просторах.

Оскільки детального аналізу цієї теми ще не проведено (опубліковані праці частково відображають цей аспект), окреме дослідження є актуальним і потребує подальшого вивчення та узагальнення. Об'єктом дослідження є ФО з соматичним компонентом в англійській та українській мовах. Предмет дослідження - функційно-прагматичні, комунікативні та когнітивні особливості ФО з соматичними компонентами head/голова, heart/серце, hand/рука,

fingers/пальці в англійській та українській лінгвокультурах. Мета роботи полягає у визначенні когнітивно-концептуальних аспектів та особливостей фразеологізмів із соматичними компонентами head/голова, heart/серце, hand/рука, fingers/пальці в англійській та українській мовах. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) теоретично обґрунтувати поняття фразеології в сучасних лінгвістичних дослідженнях, розкрити основні поняття дослідження; 2) з'ясувати теоретичні та методологічні засади дослідження фразеологізмів у сучасному мовознавстві, узагальнити основні підходи до класифікації ФО у лінгвістичному дискурсі; 3) з'ясувати комунікативні та когнітивні особливості ФО з соматичними компонентами head/голова, heart/серце, hand/рука, fingers/пальці в досліджуваних мовах; 4) встановити спільні та відмінні характеристики ФО з соматичними компонентами в аналізованих лінгвокультурах.

Специфіка такого дослідження полягала у ретельному виборі методів дослідження. Їх обрання зумовлено унікальністю організації та цілей дослідження: запропоновано дескриптивний метод для об'єктивного зображення та опису теоретичних основ дослідження фразеології. При визначенні спільних і особливих ознак різних типів фразеологічних одиниць використано зіставний метод. За допомогою індуктивного методу створено та ретельно проаналізовано різні класифікаційні фразеологізми. Метод синтезу об'єднав різні визначення поняття «фразеологія» та визначив єдине визначення цього терміна. Методом контент-аналізу сформовано вибір фразеологічних

одиниць шляхом кількісно-якісного аналізу вибраної роботи та проведення практичного дослідження за цією вибіркою.

Матеріалом дослідження є 200 англійських та 280 українських фразеологізмів із соматичним компонентом. Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що, незважаючи на велику кількість досліджень у галузі фразеології, особливості соматичних фразеологізмів ще недостатньо вивчено. Подано порівняльний аналіз когнітивних аспектів англійських та українських соматичних фразеологізмів, що підтверджує наукову новизну дослідження. Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть слугувати доповненням до лекційних курсів з лінгвокультурології, соціолінгвістики, етнолінгвістики, лексикології та стилістики. Отримані результати можуть бути використані на лекціях з основ перекладознавства та лінгвокультурології. Результати дослідження апробовано на Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур». Результати дослідження викладено у статті «Лінгвокультурні та функційно-прагматичні особливості соматичних фразеологізмів англійського та українського лінгвопросторів».

Ключові слова: соматичний фразеологізм, лінгвокультурний простір, порівняльний аналіз, когнітивний аспект, дескриптивний метод.

SUMMARY

Cognitive and Conceptual Aspects of the Manifestation of Somatic Phraseology in British and Ukrainian Linguocultural Environment. Specialty 035 Philology. Specialization 035.041 “Germanic languages and literatures (including translation), first language – English”. Educational program “English and second foreign language and literature (including translation)” Donetsk National University named after Vasyl Stus, 2022. – 106 p.

The Master's thesis consists of an introduction, two chapters, conclusions to each of them, general conclusions, 2 appendices, a list of conventional abbreviations and a list of references (18 sources in English and 48 names in Ukrainian languages are used), a list of lexicographic sources (25 items). The total volume of the master's research is 106 pages.

The novelty is determined by the interest in studying the cognitive-conceptual features of somatic phraseology in the British and Ukrainian linguocultural environment.

Since a detailed analysis of this topic has not been conducted yet (published works partially reflect this aspect), a separate study is relevant and requires further study and generalization. The object of the study is phraseological units (PU) with a somatic component in English and Ukrainian languages. The subject of the research is the functional-pragmatic, communicative and cognitive features of PU with somatic components head, heart, hand, fingers in English and Ukrainian linguistic cultures. The purpose of the work is to determine the cognitive and conceptual aspects and features of phraseological units with somatic components head, heart,

hand, fingers in the English and Ukrainian languages. Achieving the set goal involves solving the following tasks: 1) theoretically substantiate the concept of phraseology in the modern linguistic research reveal and the main concepts of research; 2) find out the theoretical and methodological foundations of the study of phraseology in modern linguistics and summarize the main approaches to the classification of PU in the linguistic discourse; 3) find out the communicative and cognitive features of PU with somatic components head, heart, hand, fingers in the studied languages; 4) establish common and distinctive characteristics of PU with somatic components in the analyzed linguistic cultures.

The specificity of such a study is the careful selection of research methods. Their selection is determined by the uniqueness of the organization and research goals: a descriptive method is proposed for an objective image and description of the theoretical foundations of phraseology. The comparative method is used to determine the common and special features of different types of phraseological units. With the help of the inductive method, various classification phraseological units have been created and carefully analyzed. The synthesis method combines various definitions of the term "phraseology" and defined a single definition of this term. Using the method of content analysis, a selection of phraseological units was formed through quantitative and qualitative analysis of the selected work and a practical research was conducted. The scientific novelty of the Master's thesis lies in the fact that, despite the large number of researches in the field of phraseology, the peculiarities of somatic phraseology have not been sufficiently studied yet. A comparative analysis of the

cognitive aspects of English and Ukrainian somatic phraseology is presented, which confirms the scientific novelty of the study.

The research material is served by 200 examples of English and 280 examples of Ukrainian somatic idioms with a somatic component, selected from the relevant dictionaries. The practical significance of the work is that the research materials can serve as a supplement to lecture courses in linguistic and cultural studies, sociolinguistics, ethnolinguistics, lexicology and stylistics. The obtained results can be used in lectures in the field of translation studies, linguistic and cultural studies. The results of the research were approved at the Scientific Student Conference "Comparative Study of Germanic, Romance and Slavic Languages and Literatures". The results of the study are presented in the article "Linguistic-cultural and Functional-pragmatic Features of Somatic Phraseology of English and Ukrainian Linguistic and Cultural Environment".

Keywords: somatic phraseology, linguocultural environment, comparative analysis, cognitive aspect, descriptive method.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	10
ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	18
1.1. Поняття фразеологізму в мовознавстві. Класичний та новітній функційно-прагматичний підхід.....	18
1.2. Проблема класифікації фразеологізмів у сучасному мовознавстві.....	26
1.3. Функційно-комунікативні особливості соматичних фразеологізмів.....	43
Висновки до розділу 1.....	59
РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	63
2.1. Аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом «голова/head».....	63
2.2. Аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом «серце/heart».....	70
2.3. Аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом «рука/hand, пальці/fingers».....	78
Висновки до розділу 2.....	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	95

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101
ДОДАТКИ.....	104

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця

ВСТУП

Актуальність дослідження. Фразеологія вже багато років є однією з найбільш досліджуваних галузей мовознавства. Це пояснюється тим, що фразеологічні одиниці (далі ФО) допомагають глибше усвідомити особливості національної культури окремо взятого лінгвопростору. Вони слугують мовним кодом ментальності та певною ознакою індивідуального світобачення того чи того етносу. При цьому окремий науковий інтерес учених-лінгвістів все частіше зосереджується на вивченні питань соматичної фразеології, які на цей час потребують більш ґрунтовного аналізу.

Актуальність дослідження зумовлена передусім загальними тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення фразеологічного складу лінгвопросторів, а також проведення компаративного аналізу окремих ФО, що існують у двох і більше мовах. Разом із цим, з кожним роком поширюється коло учених, які виявляють свою зацікавленість до аналізу соматичних фразеологізмів у межах однієї чи декількох лінгвокультур. З урахуванням тенденцій мультикультуралізму в сучасному глобалізованому світі варто відзначити, що ФО із соматичним компонентом набувають все більшого інтересу лінгвістів у сучасній англійській та українській мовах, що й зумовлює актуальність запропонованого дослідження, зокрема ФО з соматичними компонентами *head/голова, heart/серце, hand/рука, fingers/пальці*.

Терміни «соматизм», «соматичний» має різні тлумачення. Відповідно до широкого тлумачення, соматизми, соматичний (від грецького soma (somatos) –

тіло) – це засоби позначення явищ, що відносяться до сфери тілесності. У вужчому сенсі, соматизм – це будь-яка значуща ознака, положення або рух особи і всього тіла людини (Е.М. Верещагін), тобто термін, що охоплює всі форми однієї з невербальних мов – соматичної мови, що включає жести, міміку, пози, вирази осіб і різноманітні симптоми душевних рухів і станів [13, с. 85].

Стан досліджуваної проблеми. Упродовж довгого часу фразеологізми з соматичним компонентом є у полі наукових зацікавлень багатьох видатних учених, зокрема на фактичному матеріалі одноструктурних і різноструктурних мов. Основоположниками таких досліджень вважають Наталію Амосову, Володимира Архангельського, Шарля Баллі, Віктора Виноградова, Олександра Куніна, Ірину Чернишову та ін. Окремі теоретичні питання, які пов'язані з функціонуванням соматичних фразеологізмів, висвітлено у працях Оксани Андрейченко, Надії Андрейчук, Феодора Вакка, Юрія Долгополова, Олени Селіванової, Олени Семушиної, Ірини Скрипник та ін. ФО з соматичним компонентом на матеріалі української мови досліджували Оксана Андрейченко, Олена Селіванова та інші, а у межах англійськомовного дискурсу окреслені ФО стали предметом вивчення Юрія Долгополова, Тетяни Тоненчук та низка інших науковців.

Наукові роботи сучасних лінгвістів зосереджені на вивченні ФО з одним конкретним соматичним компонентом або за принципом номінації деяких фразеологічних фрагментів. Зокрема, соматичні ФО, що характеризують людину, аналізували Олексій Альошин, Катерина Арсєнтьєва, Юлія Білоус, Ольга Волобуєва, Ніна Грозан, Ахтем Джелілов, Ігор Кучман, Дар'я Маркова,

Оксана Сошко, Вікторія Хмара та ін. Водночас й надалі відсутні комплексні дослідження функційно-прагматичних, комунікативних та когнітивних особливостей уживання ФО з соматичними компонентами в сучасних британському та українському лінгвопрострах. Крім того, досі не здійснено порівняльного аналізу фразеологізмів із соматизмами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці* на матеріалі одно- та двомовних фразеологічних словників. Отже, актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю систематизації корпусу ФО з соматичними компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці* з метою ґрунтовного аналізу функційно-прагматичних, комунікативних та когнітивних особливостей в англійськомовному та українськомовному дискурсах.

Об'єктом дослідження є ФО з соматичним компонентом в англійській та українській мовах.

Предмет дослідження - слугують функційно-прагматичні, комунікативні та когнітивні особливості ФО з соматичними компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці* в англійськомовній та українськомовній лінгвокультурах.

Мета роботи полягає у визначенні семантичних, функційно-прагматичних, комунікативних та когнітивних особливостей фразеологізмів із соматичними компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці* в англійській та українській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

1) теоретично обґрунтувати поняття фразеології в сучасних лінгвістичних дослідженнях, розкрити основні поняття дослідження;

2) з'ясувати теоретичні та методологічні засади дослідження фразеологізмів у сучасному мовознавстві, узагальнити основні підходи до класифікації ФО у лінгвістичному дискурсі;

3) з'ясувати комунікативні та когнітивні особливості ФО з соматичними компонентами head/голова, heart/серце, hand/рука, fingers/пальці в досліджуваних мовах;

4) встановити спільні та відмінні характеристики ФО з соматичними компонентами в аналізованих лінгвокультурах.

Матеріалом магістерської роботи слугують ФО з соматичними компонентами «голова», «серце», «рука, пальці», дібрані методом суцільної вибірки з різних фразеографічних джерел. Матеріалом дослідження слугують 200 англійських та 280 українських фразеологізмів із соматичним компонентом, відібраних за допомогою методу суцільної вибірки із відповідних словників.

З метою вивчення семантичних характеристик було відібрано 480 фразеологічних одиниць англійської мови з визначеними соматичними компонентами (head, heart, hand, fingers) та фразеологічних одиниць української мови (голова, серце, рука, палець)

Методика дослідження має комплексний характер. Специфіка такого дослідження полягала у ретельному виборі методів дослідження. Їх обрання зумовлено унікальністю організації та цілей дослідження: запропоновано дескриптивний метод для об'єктивного зображення та опису теоретичних основ

дослідження фразеології. При визначенні спільних і особливих ознак різних типів фразеологічних одиниць використано зіставний метод. За допомогою індуктивного методу створено та ретельно проаналізовано різні класифікаційні фразеологізми. Метод синтезу об'єднав різні визначення поняття «фразеологія» та визначив єдине визначення цього терміна. Методом контент-аналізу сформовано вибір фразеологічних одиниць шляхом кількісно-якісного аналізу вибраної роботи та проведення практичного дослідження за цією вибіркою.

Наукова новизна дослідження полягає у доповненні підходів до класифікації ФО у сучасному мовознавстві. Крім того, в запропонованій роботі:

- 1) висвітлена поглиблена систематизація англійськомовних і українськомовних ФО з соматичними компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці*;
- 2) обґрунтовано функційно-прагматичні, комунікативні та когнітивні особливості ФО в межах досліджуваного фактичного матеріалу;
- 3) окреслено подібності та відмінності фразеологізмів з компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці* в українському та англійському лінгвопросторі.

Теоретична цінність дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні функційно-прагматичних, когнітивних та комунікативних особливостей ФО із соматичними компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці*, які використовуються в англійській та українській мовах. Результати проведеного дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення фразеології, когнітивної лінгвістики, лексикології тощо.

Практична цінність полягає у тому, що отримані результати та дібраний емпіричний матеріал соматичних фразеологізмів з компонентами *head/голова, heart/серце, hand/рука, fingers/пальці* можуть бути використані для укладання фразеологічних словників, розроблення навчальних посібників, підготовки лекційних матеріалів та наукових робіт. Окремі матеріали та результати цього дослідження можуть бути корисними для викладання таких навчальних дисциплін, як «Лексикологія», «Теорія і практика перекладу», «Практичний курс перекладу з англійської мови» тощо.

Апробацію результатів магістерської роботи здійснено на Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур».

Публікації. Основні теоретичні положення дослідження викладено у статті «Лінгвокультурні та функційно-прагматичні особливості соматичних фразеологізмів англійського та українського лінгвопросторів».

Структура магістерської роботи відповідає меті та змісту дослідницьких завдань. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загального висновку, 2 додатків, переліку умовних скорочень та списку використаної літератури (18 джерел англійською та 48 найменувань українською мовами), списку лексикографічних джерел (25 позицій). Загальний обсяг магістерського дослідження становить 106 сторінок, з них основного тексту 95 сторінок.

Перший розділ «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ» присвячений огляду праць

вітчизняних і зарубіжних науковців-фразеологів щодо тлумачення поняття фразеологізм, класифікацій ФО, опису функційно-комунікативних особливостей соматичних фразеологізмів у лінгвістичних дослідженнях.

У другому розділі «ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ» здійснено аналіз ФО з соматичними компонентами *head/голова*, *heart/серце*, *hand/рука*, *fingers/пальці* у межах англійського та українського лінгвопросторів, визначено подібності і відмінності, зокрема риси лакуарності, для більш глибокого розуміння специфіки фразеологізмів.

У висновках підбито підсумки проведеного аналізу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

1.1. Поняття фразеологізму в мовознавстві. Класичний та новітній функційно-прагматичний підходи

Дослідження фразеологічних одиниць національних мов посідають велику нішу у різних лінгвістичних парадигмах. Сталості і відтворюваності фразеологізмів сприяє повне або часткове закріплення компонентного складу, образність, функційна фіксація, експресивність, інколи жартівливий та іронічний характер, різне стильове забарвлення, наявність культурно-конотативного компонента. Об'єктивні труднощі із формулюванням уніфікованого визначення фразеологізму та побудовою класифікаційних схем з чіткими межами, з якими зіткнулися представники системно-структурного підходу, значною мірою успішно долають науковці комунікативно-прагматичного напрямку та когнітивної лінгвістики, враховуючи як інтерсуб'єктивні, так й індивідуальні позамовні чинники, релевантні для функціонування різних типів фразеологічних одиниць.

Виникнення фразеології як особливої лінгвістичної галузі пов'язане з ім'ям швейцарського мовознавця французького походження Шарля Баллі. Він у історії мовознавства теоретично осмислив фразеологічні явища, заклавши цим основи сучасної фразеології. Ним і було запроваджено термін «*phraséologie*» – фразеологія.

Термін «фразеологія» (від грец. *phrasis* – вираз, мовний зворот, і *logos* – поняття, вчення) має кілька значень. Як лінгвістичний термін воно

використовується для позначення галузі мовознавства, що вивчає стійкі поєднання, які називаються фразеологічними одиницями (ФО) або фразеологізмами (іноді фразеологічними зворотами), а також позначення сукупності подібних поєднань, характерних для певної мови.

Фразеологічна концепція Шарля Баллі викладена у його працях "Précis de stylistique" (1905) і "Traité de stylistique française" (1909). У відзначених роботах Шарль Баллі досліджував питання, що мають важливе значення для фразеології. Незважаючи на те, що їх трактування і методика були піддані критиці з боку деяких учених, проте ці питання і сьогодні не втратили своєї актуальності. Ще в 1909 р. він звернув увагу на суттєві особливості лексичної сполучуваності: «Словосполучення можуть представляти різний ступінь злютованості в межах між двома крайніми випадками, а саме: 1) коли поєднання розпадається негайно після того, як воно було створено, і складові його слова знову набувають повної свободи вступати в інші комбінації; 2) коли слова, в силу того, що вони постійно вживаються в цьому поєднанні для передачі однієї й тієї ж думки, повністю втрачають свою незалежність, виявляються нерозривно пов'язаними між собою і мають сенс лише в цьому поєднанні. Ясно, що між цими двома крайніми випадками можна виявити масу перехідних випадків, які не піддаються точній кваліфікації» [1, с. 89].

Ці положення Шарля Баллі стали підставою широкого погляду на фразеологію як на вчення про поєднання лексем. Головними ознаками фразеологізмів Шарль Баллі вважав винятково семантичні. Він однозначно заявляв, що «дійсну цінність мають лише внутрішні ознаки... і ці ознаки

набагато цінніші, ніж зовнішні» [1, с. 98]. Отже, Шарль Баллі сутністю об'єкта фразеології вважав передовсім внутрішні ознаки фразеологічних зворотів зокрема семантичні особливості цих зворотів, хоча їх зовнішні ознаки, у його розумінні – структурні особливості – також важливі і заслуговують на увагу.

Однак, Шарль Баллі повністю ігнорує історико-семантичну природу ФО, що є суттєвим недоліком його вчення. У своїх розвідках у вирішенні проблем фразеології він прагне залишатися у межах синхронії, тому й не помітив динамічні процеси, які властиві для семантичного розвитку ФО. Проте кардинальне значення має теза про примат семантичних ознак ФО над структурними, висунута ним, яка відіграла велику роль у подальшому вивченні теоретичних основ фразеології.

Сфера функціонування цих одиниць не обмежується усним розмовним мовленням, оскільки вони вживаються для вираження різноманітних емоційно забарвлених оцінок і власне емоцій та в директивних мовленнєвих актах як експресивні реакції на певні ситуації.

На сучасному етапі лінгвістичної думки мовознавці вживають різноманітні терміни для позначення поняття фразеологізму, з-поміж них: фразеологічна одиниця, фразема, ідіома, фразеологічний зворот, фразеологічний вираз, фразеологічне зрощення та стійке словосполучення. Як правило, поняття «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм» є тотожними. Олександр Смирницький, у свою чергу, виокремлює фразеологічні одиниці, як стилістично нейтральні звороти, які позбавлені метафоричності або ж втратили її, та ідіоми, які базуються на метафоричності. Наталія Амосова виокремлює

фраземи та ідіоми. Ідіоми, на її думку, характеризуються цілісним значенням, тоді як фраземи є одиницями постійного контексту [21, с. 129].

Віктор Виноградов стверджує, що ідіоми, або фразеологічні зрощення, характеризуються семантичною неподільністю, абсолютною непохідністю значення цілого з компонентів [5]. На думку Олександра Куніна, фразеологізми – це «стійкі поєднання слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичним моделями змінних словосполучень» [27].

Як зазначає Леся Комар, в американській лінгвістичній школі термін «фразеологізм» майже не використовується. Натомість використовуються терміни *idiom* та *phraseological unit*. «Оксфордський словник» тлумачить термін *idiom* як 'сукупність послідовно зв'язаних слів, які визначаються як єдність, загальне значення якої неможливо визначити, виходячи з кожного слова'. «Вебстерський словник» подає таке тлумачення ФО: 'мова народу, країни, класу та ін.; вираз зі значенням, що є відмінним від буквального; авторський стиль мовлення'. Так чи інакше, спільними ознаками українськомовного та англійськомовного визначень терміна «фразеологізм» є відтворюваність, єдність значення, внутрішньо-компонентні зв'язки та граматична організованість [21, с. 129].

Стійкі фрази, або фразеологізовані речення, розглядалися багатьма науковцями у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві на матеріалі різних мов. У німецькому мовознавстві комунікативні (прагматичні) фразеологізми досліджували Вольфган Фляйшер [214], Флоріан Кулмас (рутинні формули) [187], Кольт Пільц 17 [265], Георг Люгер [255], Харальд Бургер [174; 178],

Ярмо Корхонен [244], Ерік Гюліх (тривіальні речення) [221; 222], Роналд Фінкбайнер [212] та у фразеографічному аспекті – Генріх Кемпке [236], Петер Кюн [247]. У вітчизняному мовознавстві фразеологізми на матеріалі англійської мови – Олександр Кунін [95; 96], Дмитро Квеселевич [72], Ніна Поліщук [127], Олена Вікторова [25]; української мови – Галина Кузь [92], Людмила Куценко [98]; в російському мовознавстві є теорія неподільного речення – Вадим Мелікян [111; 112; 113], Олена Кожина [75], Анна Чугуй [154].

За своїм лексичним значенням значна група ФО є наближеною до лексем з погляду функцій та вступає у синонімічні зв'язки зі словами, виконуючи синтаксичні функції слів певних частин мови. Однак, у структурно-семантичному аспекті фразеологічні одиниці є більш складними утвореннями ніж слова [39]. Як зауважував Олександр Смирницький, зовнішньою ознакою, яка вирізняє ці лінгвістичні одиниці, є цільнооформленість слова і нарізнооформленість фразеологізму. Крім того, фразеологічна одиниця у порівнянні зі словами є, як правило, виразнішою в емоційно-експресивному плані.

Підсумовуючи, фразеологічні одиниці – це стійкі сполуки слів, що характеризуються образністю, метафоричністю та лексико-граматичною нерозривністю. До таких належать ідіоми, прислів'я, приказки, афоризми, крилаті вислови та сталі вирази термінологічного характеру [98, с. 56].

Оскільки фразеологічна одиниця – це складне явище з низкою різних характеристик, які можна розглядати по-різному, науковцями представлено

безліч систем класифікації фразеологічних одиниць, що базуються на окремих принципах.

Існує багато підходів до вивчення ФО. Наприклад, як розряд стійких фраз, адже вони часто виражають емоції, переживання, афекти, волевиявлення й відчуття. Вчені також поділяють ФО на розширену семантичну класифікацію, в якій виокремлюють: 1) емоції; 2) оцінка; 3) волевиявлення; 4) ставлення (згоду; незгоду; афект, питальні репліки); 5) етикетні; 6) експресія, 7) лайка [10, с. 173-176]. Ця класифікація є не зовсім чітка.

Олександр Кунін, досліджуючи фразеологізми сучасної англійської мови, виокремлює такі функції: прохання, благаання, незгода, відмова, іронія / обурення. Також виокремлює окремі класи на основі функції ФО в процесі спілкування, яка визначається їхніми структурно-семантичними особливостями: 1) номінативні 2) номінативно-комунікативні 3) нейтральні, 4) структурні. Він визначає класи фразеологічних одиниць англійської мови за функційним критерієм та стверджує, що ФО «не мають ні номінативного, ні комунікативного значення» [96, с. 230] і це, на нашу думку, недоцільно.

Слід відзначити, що деякі дослідники вивчають ФО з позицій морфології, а не синтаксису чи фразеології. Морфологічний підхід особливо чітко проявився у роботах Володимир Кіпріянова [73; 74]. Вчений зауважує, що до фразеологізмів зараховують багато словоформ, які втратили поняттєве значення. Проте ідея Володимира Кіпріянова розглядати комунікативи як одиниці морфологічного рівня не виявилась продуктивною і не знайшла продовження.

Прагмалінгвістичний підхід у дослідженні комунікативів використовує Ігор Шаронов. Автор визначає комунікативи як «асемантичні або десемантизовані репліки-реакції, які стереотипно використовуються в мові як одиниці вираження інтенцій або емоцій реагуючого суб'єкта» [156, с. 48], та виокремлює ментальні, етикетні, емоційні і спонукальні комунікативи. Комунікатив – це лаконічна одиниця мовленнєвої ідіоматики виражає мовленнєву інтенцію мовця і його ментально-емоційне ставлення до предмета мовлення або ситуації.

Основними ознаками комунікативів є їхня самотійна позиція в мовленні і стійкість, фіксованість ментально-емоційного забарвлення [155]. З останньою ознакою можна погодитися лише із застереженням щодо дифузності емоцій, часто залежного виключно від контексту відтінку емоційного забарвлення фразеологічних експресивів і комунікативів.

Важливим етапом в історії становлення теорії неподільного речення стали роботи Вадима Мелікяна [111; 112; 113]. Вчений виокремлює синтаксичну фразеологію як окремий розділ синтаксису, представлений різними типами неподільних речень – «синтаксичними одиницями, які характеризуються стійкістю, відтворюваністю, цілісністю, ідіоматичністю, специфічним характером відношень між компонентами, а також виконують у мові комунікативну і часто естетичну функції» [112, с. 88]. Неподільні речення з непоняттєвою семантикою автор об'єднує терміном комунікеми. Вадим Мелікян вважає функційний аспект основним критерієм класифікації одиниць мови, щодо комунікем він є домінуючим. Вчений визначає комунікативну

функцію як їхню головну функцію, оскільки комунікема, як і речення, виступає в ролі повідомлення, та зазначає, що значення комунікем пов'язане з експресивно-емоційною сферою поведінки людини, безпосереднім виразником якої вони є. Емоційно-спрямовані комунікеми відображають певні почуття але часто бракують чіткої диференціації.

Автор поділяє комунікеми за характером значення, що виражається ними, на декілька функціонально-семантичних підгруп: ствердження / заперечення, волевиявлення, емоційно-оцінні, контактні, встановлювальні, питальні, етикетні та текстотвірні комунікеми.

Олена Кожина вважає, що при вживанні комунікативів в мовленні спрацьовує асоціативний механізм, який пов'язує якусь часто повторювану ситуацію і закріплені у готовому вигляді у свідомості людини певні стійкі конструкції, які не вимагають активізації когнітивних основ свідомості, тобто вся конструкція загалом сприймається неподільно. З-поміж одиниць мовного етикету Світлана Мусаелян досліджує етикетні комунікеми як один з видів неподільних речень, аналізує існуючі підходи до їхнього вивчення і робить справедливий висновок, що неподільні речення доцільно описувати з врахуванням термінологічного і методологічного апарату теорії загальної фразеології, адже вони характеризуються наявністю таких фразеологічних ознак, як відтворюваність, стійкість, структурно-семантична цілісність, ідіоматичність та експресивність [117, с. 10]. Дослідниця розглядає дві семантичні групи комунікем – ствердження / заперечення та оцінки.

1.2. Проблема підходів та класифікацій фразеологізмів у сучасному мовознавстві

У науковій практиці існує три класичні підходи до класифікації фразеологічних одиниць: семантичний, структурний та контекстуальний [47, с. 2]. У межах традиційного підходу головні завдання пов'язані з систематизацією фразеологічного фонду мови відповідно до семантичних критеріїв. Семантичний підхід підкреслює важливість ідіоматичного, функційного та контекстуального аспектів. Семантична взаємодія слів у мовленні вміщена в поняття контексту. Характер сполучення слів корелює з типами контексту [50, с. 2]. Контекстуальний метод зорієнтований на висвітлення сутності семантичної взаємодії слів у мовленні, виявляючи межі сполучуваності слова при збереженні ним цього лексичного значення; визначаючи ступінь закріпленості складу і структури словосполучення; встановлюючи тип контексту, до якого належить [3].

У класичних працях більшості видатних дослідників значна увага приділена вивченню внутрішньої структури ФО. Однак, багато актуальних питань у межах традиційного підходу залишаються поза увагою [68, с. 19]. Лише на початку XX сторіччя зарубіжна, зокрема британська та американська, лінгвістична традиція почали приділяти достатню увагу фразеології.

Пильна увага до фразеології певною мірою пояснюється вагомим впливом біхевіоризму та генеративізму [4, с. 21]. Відсутність наукової галузі, яка б об'єднувала фразеологічні дослідження, зіставляла б досягнення різних шкіл, оберталась у дещо розмитому трактуванні ФО.

Однією з перших значущих праць у фразеології стала добірка статей Логана Сміта “Words and Idioms”, опублікована у 1925 році [77]. У ній Логан Сміт зібрав приклади ідіом, провів класифікацію, дотримуючись найкращих традицій етимології. Автор згадує поняття ідіоми, але не приділяє уваги структурно-семантичним особливостям цих виразів. Серед піонерів у цій сфері слід назвати Мішеля Робертса, який, наголошуючи на важливості людського чинника у виникненні ідіом, визнавав їх джерелом змін у мові [76].

Повноцінне становлення фразеології відбувалося у руслі тенденцій розвитку загального мовознавства – від структурно-наукової парадигми до когнітивно-дискурсивної – через теоретичні надбання окремих фразеологічних шкіл і науковців. Головним завданням класичного періоду (50 – 60 рр. XX ст.) було встановлення критеріїв фразеологічності та виявлення структурно-семантичних особливостей фразеологізмів у межах системного підходу до проблем фразеології [30, с. 560].

Заміна системно-класифікаційного аналізу функційно-семантичним пов'язана з початком нового посткласичного періоду (70 – 80 рр. XX ст.). Дослідження семантики фразеологізмів і закономірностей вживання їх в організації вислову стало характерною рисою цього етапу. Ведучим напрямом вивчення семантики було виявлення зв'язків між внутрішньою формою та прагматичним значенням фразеологізму.

Нова дискурсивна парадигма у фразеології асоціюється з новими підходами до вивчення фразеологізмів: антропоцентричного / лінгвокультурного (Борис Ажнюк, Ганна Багаутдінова, Любомира Гнатюк,

Веронік Телія); прагматично- комунікативного (Любомира Гнатюк, Анжеліка Мелерович, Аділе Емірова, Бенгт Альтенберг, Читра Фернандо, Розамунд Мун, Джон Сінклер; когнітивного (Микола Алефіренко, Фредерік Кульмас, Роберт Гіббс, Ерік Полі). Такий напрям розвитку фразеології заклав підґрунтя для вивчення національної своєрідності у ній [48, с. 32].

Польська дослідниця Любомира Гнатюк слушно відзначає: «...багато актуальних питань у межах традиційних підходів залишалося поза увагою. Наприкінці ХХ століття з розвитком когнітивної лінгвістики традиційний погляд на фразеологічне значення почав змінюватися, адже дослідники звернулися до вивчення та розуміння національного духу певної етнічної групи через антропоцентричні фразеологічні одиниці. Була врахована вагома роль антропоцентричних фразеологізмів у представленні культурного менталітету, а також у відображенні національної та культурної самобутності. Все це сприяло розвитку нового напрямку, а саме антропоцентричної фразеології, оскільки вона вербалізує дух нації, що уможливорює виявлення особливостей ментального світу певної етнічної групи, її культури та дає змогу дізнатися про різні етапи її культурного розвитку» [68, с. 19].

Класичний період формування фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни припадає на кінець 40-60-х років ХХ ст., який пов'язаний з бурхливим розвитком фразеології. Початок цього періоду пов'язують із ранніми роботами Віктора Виноградова. Він вперше запропонував класифікацію ФО з погляду семантичної злютованості та мотивованості їх компонентів, що мало

принципове значення для подальшого розвитку фразеології як особливого розділу науки про мову.

На семантичному рівні більшість сучасних мовознавців й надалі дотримується класифікації, розробленої Віктором Виноградовим, у якій науковець поділяє ФО на три основні класи за ознакою їх вмотивованості чи збереження словами-компонентами тією чи іншою мірою значень слів компонентів [5].

Вчений пропонує розмежовувати:

а) фразеологічні зрощення – немотивовані одиниці, значення яких зовсім не виводиться зі значень компонентів (beat about the bush, to rain cats and dogs). Такі фразеологізми у реченні виступають своєрідним синтаксичним монолітом, не допускають ніякої реструктуризації чи вкраплень у вигляді додаткових означень чи уточнень;

б) фразеологічні єдності – такі фразеологізми, що є семантично неподільними, але загальне значення мовцями все ж таки сприймається як мотивоване, асоціації не стерлися – (to be on the seventh heaven of delight, to see red). Такі фразеологізми теж є семантично неподільними та синтаксично невідільними, у мовленні з'являються готовими, та метафоричність вислову все ж не доходить крайньої межі;

в) фразеологічні сполучення – один з компонентів є зв'язаним, а інший зберігає своє денотативне значення і легко дешифрується (to take to heart, to cast a glance, to shrug one's shoulders).

Визнаючи цінність фразеологічної концепції Віктора Виноградова, слід зазначити її найбільш спірні моменти. Він вважає фразеологізми верхніми межами лексики. У цьому випадку не може бути й мови про фразеологію як лінгвістичну дисципліну. Дослідження Віктора Виноградова з фразеології, безсумнівно, цінні, проте вони стосуються лише обмеженого кола проблем і не дають цілісного уявлення про практичні основи фразеології.

Віктором Виноградовим було введено у наукову термінологію поняття «фразеологічно зв'язаного значення» як особливого типу лексичного значення. Промієнтний вчений вважав, що «мати різні значення для слова найчастіше означає входити до різних видів семантично обмежених фразеологічних зв'язків» [5, с.176]. Таким чином, проблему фразеосполучень Віктор Виноградов пов'язує із системою лексичних значень та його полісемією, багато в чому обумовленої наявністю фразеологічно пов'язаних значень, що спрямовує дослідників описувати такі значення в структурі багатозначного слова. На думку Вероніки Телії в цьому «одна з капітальних для лексикології теоретичних установок, насамперед спонтанно виконуваних у лексикографії, а після виходу робіт Віктора Виноградова стали основою виокремлення лексико-семантичних варіантів слова» [6, с.15]

Відсутність чіткого визначення ФО та меж фразеології призвели до цілої низки теорій, що по-різному трактують її об'єкт. Прибічники «вузького» розуміння фразеології розглядають її як науку про обмежене коло поєднань слів, що мають яскраво виражену ідіоматичність. Вони включають її до складу лексикології і розглядають фразеопоеднання як еквівалент слова, виключаючи з

фразеології предикативні поєднання слів і речення. Переконливо відстоюють «вузьке» розуміння фразеології такі лінгвісти, як Олександр. Кунін, Ірина Чернишова, Сергій Ожегов, Олександр Райхштейн, Сергій Гаврін, Микола Шанський, Серік Кенесбаєв, Шавкат Рахматулаєв, Ахнеф Юлдашев та ін.

На нашу думку, лінгвісти, прихильники «вузького» розуміння об'єкта фразеології не піддають дослідженню найбагатший і найцінніший фразеологічний матеріал.

Прибічники «широкого» розуміння фразеології розглядають її як самостійну лінгвістичну дисципліну і відносять до неї стійкі поєднання, що відтворюються, у формі будь-яких синтаксичних конструкцій, включаючи складні пропозиції. Вони розглядають дві групи ФО: оформлені як словосполучення та оформлені як речення [7, с.23].

Поглиблений погляд на об'єкт фразеології виявляємо у працях Шарля Баллі, Євгена Поливанова, Григорія Винокура, Ігоря Анічкова та Віктора Виноградова.

Фразеологія інтенсивно розвивається у 60-70-ті роки ХХ ст., що сприяє виникненню третього напрямку – лексико-семантичного. Ще наприкінці 60-х Моїсей Копиленко висунув проблему поєднання лексем. Він відзначав, що «лексеми характеризуються різними комбінаторними можливостями, залежать головним чином від їх семантичних властивостей. У сполучуваності одних лексем спостерігаємо високу предметно-логічну обумовленість, у сполучуваності інших лексем така обумовленість нижча, у третьому випадку

знаходимо сполучність, яка не має предметно-логічних підстав» [8, с.3]. Микола Аліфіренко вважав, що вся різноманітність сполучуваності лексем має вивчати один розділ мовознавства – фразеологія. Визначаючи її як науку про поєднання лексем, вчений спирався на висловлювання Євгена Поліванова, Григорія Винокура, Ігоря Анічкова.

За морфологічною класифікацією, поданою Миколою Алефіренком [1, с. 46-70], фразеологізми поділяють на:

1) субстантивні (іменникові) – фразеологізми з узагальнено-предметною семантикою та окресленими граматичними категоріями роду, числа й відмінка. У реченні виконують, зазвичай, синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка. Називають особу, предмет або явище.

2) ад'єктивні (прикметникові) – фраземи, які відрізняються категоріальним значенням атрибутивності та здатністю виражати статичну ознаку предмета. Інакше кажучи, називаються конкретні ознаки особи, предмета або явища.

Варто відзначити, що в таких одиницях часто прикметник взагалі відсутній.

3) дієслівні (вербальні) – фразеологізми з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, вираженої в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи. У реченні, зазвичай, виконують синтаксичну функцію присудка або обставини, називаючи дію або стан стосовно особи, предмета чи явища.

4) прислівникові (адвербіальні) – фразеологічні одиниці кількісно- або якісно-обставинної семантики, які відрізняються відсутністю морфологічних парадигм. У реченні виконують функції обставин різних видів, характеризуючи дію, стан або ознаку; відповідають на характерні для прислівників питання як?

5) вигуківі (інтер'єктивні) – як правило емоційно-забарвлені фразеологізми, які виражають різноманітні почуття, не виконуючи номінативної функції.

У межах структурно-семантичної класифікації Олександр Кунін виокремлює такі типи фразеологічних одиниць:

1. Номінативні ФО, тобто фразеологізми, що називають предмети, явища і тощо. Інакше кажучи, просто виконують номінативну функцію.
2. Номінативно-комунікативні ФО. Сюди належать дієслівні ФО, які можуть трансформуватися у речення при вживанні дієслова у пасивному стані.
3. Вигуківі і модальні ФО, тобто ті, що виражають емоції, волевиявлення тощо, але не мають предметнологічного значення.
4. Комунікативні ФО, тобто зі структурою простого та складного речення.

Під це визначення підпадають прислів'я та приказки. [26].

Серед інших класифікацій були виокремлені такі типи, як:

за функційним призначенням, що розмежовує фраземи як нейтрально-номінативні або експресивно-емоційні:

за функційним призначенням, за якою ФО поділяються на книжкові:

1. трапляються переважно у художній літературі: *the ways of hearts, swan fidelity, angelic patience, cold blood*;
2. трапляються переважно у наукових та публіцистичних текстах: *heart of the nation, collective minds, patriotic blood calls for action*;
3. трапляються переважно у розмовному побуті – вживаються в розмовному мовленні, художніх та публіцистичних творах: *to run havoc, to dig a hole for oneself, to get out sideways*;
4. трапляються переважно у термінологічній сфері – використовуються головним чином у науковому та офіційно-діловому стилях: *magical realism, take action, put into action*.

З появою корпусної лінгвістики та комп'ютерних методів дослідження популярною стала класифікація за частністю вживання. Так, така класифікація поділяє та характеризує ФО за вживаністю:

1. широкоживані в усіх функціональних стилях мови;
2. вузьковживані: спеціалізовані або галузеві;
3. діалектні;
4. авторські;
5. неологізми;
6. застарілі (на сучасному етапі майже не вживаються).

У лінгвістиці існує класифікація, що виокремлює ФО за емоційним забарвленням:

1. занадто експресивні;

2. середньо експресивні;
3. нейтральні (кліше, які не сприймаються як фразеологічні одиниці).

У запропонованому дослідженні використовуються переважно класифікації розроблені Олександром Куніним, Миколою Алефіренком та Віктором Виноградовим. Проте варто вказати, що у процесі аналізу фразеологізмів з соматичним компонентом, виникла необхідність класифікувати їх і за етимологічним принципом, який безпосередньо пов'язаний з лінгвокультурним аспектом дослідження. Таким чином, була запропонована власна умовна класифікація на основі походження та джерела фразеологізму:

1. Фразеологізми, які виникли на основі спостережень;
2. Фразеологізми, які містять інформацію на звичаї та традиції народу;
3. Фразеологізми пов'язані з історичними подіями або реаліями;
4. Фразеологізми обумовлені географічними розташуванням країни.

Також використано класифікацію, яка виокремлює зовнішні та внутрішні соматизми залежно від розташування органу тіла. Зовнішні соматичні фразеологізми — відносяться до частин тіла які знаходяться ззовні (рука, нога, голова, шия та інші). Соматична система має постійну кількість об'єктів номінацій і призначений для їх позначення конкретний склад лексичних одиниць. Якщо перший показник не залежить від своєї мовної приналежності і може повністю співпадати в різних мовах, то другий

знаходиться в прямій залежності від індивідуальних особливостей конкретної мови та відрізняється як в кількісному, так і в якісному відношенні.

За семантичними ознаками виокремлюються десять лексико-семантичних груп соматизмів: характер, фізичний стан, відчуття-стан, відчуття-відношення, якісна характеристика людини, розумова діяльність, портрет, дії і вчинки людини, соціальне положення, ступінь віддаленості від об'єкту. Виокремлені лексико-семантичні групи дають змогу диференціювати як загальні риси, властиві всьому мовному колективу, так і специфічні особливості фразеологізмів-соматизмів в різних мовах [13, с. 12].

Близько 90% соматичних фразеологізмів у мові включають до складу найменування зовнішніх частин тіла, так як вони «ззовні» і доступні для спостереження. Внутрішні соматичні фразеологізми — відносяться до внутрішніх частин тіла (печінка, кров, серце та інші). Близько 10% соматичних фразеологізмів у мові включають до складу внутрішніх частин тіла, так як вони «всередині», і їх неможливо побачити. Також, виокремлюють дві основні групи соматизмів: натуральні, такі як *голова, нога, рука, лікоть, тулуб, шия* які з'явилися в силу законів людського мислення, зв'язані із специфічною культурою розвитку кожного народу [6] та вигадані, такі як *хвіст, крила, шкура, паща, луска*. Останні цікаво виокремити та аналізувати у фольклорних джерелах та народному епосі, де герої часто порівнюються з тваринами-тотемами: англійський король Річард Левове Серце, а князь Київської Русі Ігор порівнюється соколом або кречетом. Це перспективний і напрямок подальших компаративних лінгвістичних досліджень.

Системна парадигма у вивченні фразеологізмів передбачає комплексне, всебічне, системне вивчення ФО як особливих одиниць мови, які мають унікальну семантичну структуру, стійкість, високий комунікативно-прагматичний потенціал, конотацію, специфічне походження та особливі стилістичні функції. У системній парадигмі більше уваги приділялося виявленню та аналізу семантичних, морфолого-синтаксичних та стилістичних особливостей фразеологізмів, порівняльному аналізу фразеологічних одиниць (ФО) у різних мовах, а також укладанню тлумачних та двомовних словників.

Початок ХХІ століття ознаменувався зрушенням дослідницької парадигми у бік вивчення антропологічної (або етнокультурної) специфіки національних фразеологічних систем. Зазначені парадигми можна доповнити двома підходами – компаративним (декілька антропоцентричних (етнокультурних) парадигм) та когнітивним (одна антропоцентрична (етнокультурна) парадигма).

Антропологічна парадигма орієнтована на вивчення фразеологізмів як особливих етнокультурних мовних сутностей «у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням та духовно-практичною діяльністю» [1, с. 8].

Увага до антропологічної проблематики мови обумовлена необхідністю створення єдиної теорії мови та людини. Розробка такої теорії вимагає обов'язкового звернення до фразеологічної системи мови, яка, за загальним визнанням лінгвістів, є найбільш самобутнім національно-детермінованим явищем.

Фразеологія будь-якої мови робить істотний внесок у формування образної картини світу, а тому фразеологія, як і сама мова, за своєю суттю антропоцентрична. Підвищений інтерес дослідників до фразеології обумовлений тим, що у ФО більшою мірою, ніж в інших одиницях мови, виявляється суб'єктивний людський чинник, що відображає етнокультурний, когнітивний та лінгвокреативний потенціал людського мислення [2, с. 4]. Будучи одним із способів вторинної номінації, фразеологізми прагнуть висловити оцінне та емоційне ставлення з метою впливати на адресата, спонукати його до породження аналогічних оцінок та емоційних станів. Суть є інформацією, що вимагає розкодування, тлумачення, десемантизації. Розуміння ФО не може бути буквальним, оскільки навіть при визначенні частин цього сенсу має враховуватися комунікативна ситуація, а також раціональна та емоційна оцінка [3, с. 278].

На думку Райси Хайрулліної, фразеологізми характеризуються трьома ознаками: універсальністю, антропоцентризмом та експресивністю. Зазначимо, що антропоцентризм фразеологізмів насамперед виявляється у тому, що вони є «головним мірилом цінності реалій навколишньої дійсності. В центрі уваги – людина, її тіло, почуття, стан, потреби та інтереси» [4; 5, с. 70]. Не випадково тому основна увага лінгвістів при вивченні ФО останніми роками звернена саме у бік вивчення фразеологізмів із соматичним компонентом, які є найдавнішим пластом фразеології.

Також дослідниця пропонує класифікувати фразеологізми за частиною мови компонентів. Ця класифікація є продуктивною і цікавою. Отож, виокремлюють:

а) дієслівно-іменні перифрази простих дієслів (*to give a nod/ a glance/ a hug; to make haste/ an offer/ sense /a promise/ a pretence; take a look/ a breath/ a step/ a vote; get a sleep/ a nap/ a squint*),

б) прикметникові сполучення з постійним епітетом (*high life, high water, high treason; hot blood, hot head, hot money; bitter cold, bitter tears*),

в) прийменникові групи з усталеним порядком слів у функції прислівника чи прикметника (*by chance, by all means, out of order, out of the ordinary, all of a sudden, with all one's might*)

За структурою фразеологізми бувають дієслівними, прикметниковими, прислівниковими та комбіновані. Перші – виступають у реченні еквівалентами дієслова, другі і треті відповідно – прикметника, прислівника. Дієслівні фразеологізми в англійській мові становлять велику частину всіх фразеологічних одиниць. Тут бачимо дієслова руху, мовлення, різноманітних дій, стану тощо.

Продуктивною є класифікація Миколи Гамзюка, який, залежно від кількісних параметрів ФО, виокремлює чотири групи об'єктів позамовної дійсності:

- 1) високофразеологічні (бажання, дії, почуття, афекти, тощо);
- 2) середньофразеологічні (рослини, тварини, людина, фізіологія);

- 3) низькофразеологічні (простір, положення, форма);
- 4) нефразеологічні (неорганічна природа, речовини, писемність, науки, мистецтво, техніка).

Дослідження функційних особливостей фразеологізмів, об'єднаних у групи на основі наявності в їхньому складі компонентів, що генетично належать до певного тематичного ряду лексем, неодноразово ставали об'єктом аналізу багатьох дослідників. Так, наявність у складі фразеологічних одиниць компонентів, що є назвами частин людського тіла, стала підставою для об'єднання у тематичну групу так званої соматичної фразеології. Виокремлюють також нумеративну фразеологію, на основі наявності в ній компонентів-числівників, і біблійну, «будівельним матеріалом» для якої стали окремі вислови і тексти, тематично пов'язані зі Святим Письмом, та деякі інші. Саме ФО з соматичним компонентом присвячене запропоноване дослідження.

Отож, у межах антропологічної парадигми можна виокремити чотири підходи до вивчення соматичних ФО та їх національно-культурної специфіки. Перший підхід – лінгвокраїнознавчий, в основному спирається на роботи Євгена Верещагіна та Віталія Костомарова. Цей підхід орієнтований на вивчення позамовного компонента у значенні соматичних ФО, фонових знань носіїв мови та безеквівалентність соматичних фразеологізмів.

Другий підхід до вивчення соматичних ФО – лінгвокультурологічний. Він орієнтований на вивчення співвідношення ФО та знаків культури та

актуалізує значення системи еталонів, стереотипів, символів тощо для опису національної культури [13].

Четвертий підхід до вивчення соматичних фразеологізмів – порівняльно-контрастивний. Він орієнтований на зіставлення фразеологічних аналогів різних мов з метою виявлення їх національного колориту. Вивчення лакун та смислових невідповідностей соматичних ФО у різних мовах дає змогу дослідникам встановити джерела подібних розбіжностей та описати культурно-історичне тло, на базі якого були утворені ті чи інші соматичні фразеологізми.

Серед безлічі підходів і класифікацій вивчення фразеологізмів однозначно важко визначити, який із них є найнадійнішим і найефективнішим. Усе залежить від цілей, які ставить перед собою дослідник. Лінгвокраїнознавчий підхід вважається малопродуктивним, оскільки його мета не в детальному аналізі глибинних процесів, а в дослідженні семантизації. Серед інших дослідницьких підходів до вивчення соматичних ФО найефективнішим, на наш погляд, є когнітивний підхід, оскільки він має максимально широкі можливості для моделювання актуальних значень фразеологізмів. У поєднанні з контрастивним підходом ефективність когнітивного підходу зростає у зв'язку з тим, що національно-культурна та когнітивна специфіка процесів ФО, що відбуваються при породженні та сприйнятті фразеологізмів, найбільш виразно виявляється при зіставленні фразеологічних різних мов, оскільки компаративізм, тобто здатність порівнювати, лежить у основі культури як необхідна умова існування.

У сукупності контрастивний і когнітивний підходи до виявлення національно-культурної своєрідності соматичних ФО, доповнені перспективними ідеями, запропонованими в межах лінгвокраїнознавчого та лінгвокультурологічного підходів, можуть бути представлені як ступені аналізу національної фразеології, включаючи - лінгвістичні чинники, відображені у соматичних ФО; структурно-семантичних особливостей міжмовних фразеологічних аналогів; національно-культурних конотацій ключових слів та концептів культури, укладених у соматичних ФО; особливостей функціонування національного менталітету.

Відсутність чіткого визначення ФО та меж фразеології призвели до цілої низки теорій, що по-різному трактують її об'єкт. Прибічники «вузького» розуміння фразеології розглядають її як науку про обмежене коло поєднань слів, що мають яскраво виражену ідіоматичність. Вони включають її до лексикології і розглядають як еквівалент слова, виключаючи з фразеології предикативні поєднання слів і речення. Наполегливо відстоюють «вузьке» розуміння фразеології такі лінгвісти, як Кунін, Ірина Чернишова, Сергій Ожегов, Олександр Райхштейн, Сергій Гаврін, Микола Шанський, Серік Кенесбаєв, Шавкат Рахматулаєв, Ахнеф Юлдашев та ін.

Прибічники «широкого» розуміння фразеології розглядають її як самостійну лінгвістичну дисципліну і відносять до неї стійкі поєднання, що відтворюються, у формі будь-яких синтаксичних конструкцій, включаючи складні пропозиції. Вони розглядають дві групи ФО: оформлені як словосполучення та оформлені як речення [7, с.23].

Таким чином, класифікація фразеологічних об'єктів може здійснюватися на базі цілої низки принципів: семантичного, історичного, стилістичного, контекстологічного, комунікативного, граматичного або їхньої сукупності.

Можна з впевненістю стверджувати, що подібна кількість класифікацій та підходів до визначення та застосування терміна свідчить про актуальний статус об'єкту дослідження.

1.3. Функційно-комунікативні особливості соматичних фразеологізмів

Соматичні фразеологізми – це лексико-граматична єдність двох і більше компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією. Також фразеологізм виконує низку функцій, кожна з яких має певну мету і завдання. Досить цікавими за функційно-комунікативними особливостями є соматичні фразеологізми, тобто такі, у складі яких є назва частини людського тіла.

В утворенні соматичних фразеологізмів велике значення відіграють екстралінгвальні чинники, які впливають на формування смислової структури ФО та надають їм унікальної національно-культурної специфіки. Когнітивно-контрастивний підхід до вивчення соматичних фразеологізмів різних мов уможлиблює вияв загальних, універсальних для зіставних мов, та специфічних, лінгвокультурних особливостей структурування. Такий підхід, реалізований у контексті антропоцентризму, дає змогу інтерпретувати соматичні

фразеологізми як специфічні експресивні та прагматичні експлікатори мовної особистості. В основі формування переносних значень соматичних фразеологізмів є непрямий, асоціативний зв'язок, що існує між первинною номінацією частини тіла або органу людини та вторинною номінацією. Очевидно, що когнітивною основою такого характеру перенесення є метафоричне, метонімічне або символічне переосмислення [7, с. 9].

Розрізняють зовнішні і внутрішні компоненти. Зовнішні соматичні фразеологізми — відносяться до частин тіла які знаходяться ззовні (рука, нога, голова, шия та інші). Близько 90% соматичних фразеологізмів в мові включають до складу найменування зовнішніх частин тіла, так як вони «ззовні» і доступні для спостереження.

Внутрішні соматичні фразеологізми — відносяться до внутрішніх частин тіла (печінка, кров, серце та інші). Близько 10% соматичних фразеологізмів в мові включають до складу внутрішніх частин тіла, так як вони «всередині», і їх неможливо побачити. Також, виокремлюють дві основні групи соматизмів: натуральні (голова, нога, рука, лікоть, тулуб, шия) та вигадані (душа, герць, болячка).

Важливою є думка Вероніки Телії щодо комбінаторики низки тропів, яка пояснює розмите значення ідіоматичних утворень, незважаючи на деяку семантичну «прозорість», доступність для розуміння, зумовленого наявністю зрозумілого найменування органу/частини людського тіла [14, с. 81]. На думку Вероніки Телії в цьому «одна з капітальних для лексикології теоретичних

установок, що після робіт Віктора Виноградова стали основою для виокремлення лексико-семантичних варіантів» [6, с.15]

Що ж до семантичної диференціації, то залежно від об'єкта концептуалізації та сфери дії суб'єкта, його властивостей усі соматичні ФО можна об'єднати у сім репрезентувальних груп: властивості людини, фізіологічні процеси, мовну діяльність, ментальну та емоційні сфери, трудову діяльність, а також соціальну сферу.

Фразеологізми із соматичним компонентом досліджували такі вчені, як Микола Алексєєнко, Людмила Дядечко, Анатолій Івченко, Віктор Виноградов, Дмитро Ужченко, Віктор Ужченко, Володимир Коваль, Олена Селіванова, Віталій Кононенко, Михайло Кочерган, Олег Тищенко, Оксана Андрейченко, Алла Архангельська, Ольга Каракуця, Олена Левченко, Юрій Мільошин, Рональд Леннекер однією з базових концептосфер свідомості вважає людське тіло, позначення частин якого використовують як найменування інших концептосфер [4, с. 60].

Юрій Апресян виокремлює сім систем, функціонування яких відбувається за участю певного органу або органів: 1) сприйняття (органи тіла «сприймати»); 2) фізіологія (тіло загалом, «відчувати»); 3) моторика (частини тіла, «робити»); 4) бажання (воля, «хотіти»); 5) інтелект (розум, «думати про»); 6) емоції (душа, «відчувати»); 7) мова (мова, «говорити») [3, с. 5]. Автор відзначає специфіку взаємодії вказаних систем, яка виявляється в тому, що: а) вони утворюють послідовність систем, що ускладнюється (від сприйняття до мови); б) найскладнішою системою є емоції, оскільки будь-яке душевне переживання

активує всі інші системи людини; в) один і той же орган може обслуговувати кілька систем. Наталія Лугова включає групу соматизмів до складу лексико-семантичної групи тієї, що описує людину. Разом з соматизмами в цю групу вона відносить наступні – нервова і серцево-судинна система людини; речовини людського організму; рослинність на тілі людини; розумово-психічне і духовне життя людини; антропоніми [28, с. 11]. Основна маса фразеологізмів складається з загальновживаних слів. Назви частин тіла є одними із найчастіше використовуваних слів у творенні фразеологізмів. Питома вага соматизмів, очевидно, є загальною рисою багатьох, але не всіх фразеологічних систем [34, с. 75].

Соматичні фразеологізми широко представлені у всіх мовах, тому що людина від самого народження пізнає світ через тілесність, яка концептуалізується у прототипи, через які іде розуміння внутрішнього вектору і зовнішнього вектору.

Людське тіло виявилось одним із таких прототипів. Це універсальний, найдоступнішим для спостереження та вивчення об'єкт. Слова, які позначають частини тіла, внутрішній світ людини, є такими ж давніми, як і сама людська свідомість. Як і всім мовним одиницям, соматичним фразеологізмам властива низка функцій, серед яких:

1) номінативна: ФО використовують для позначення властивостей предметів та явищ з метою уникнення повторів. Фразеологізми, будучи засобами номінації, не дублюють вже раціонально пізнане і закріплене в мові, однак дають змогу дуже точно, образно позначити референтну ситуацію. На

думку Марини Захарової, адресант зрідка використовує фразеологізми виключно з номінативною метою, оскільки за допомогою них мовець намагається схарактеризувати певний фрагмент дійсності, розкрити сутність певного явища, вказати на певні ознаки предмета [37].

2) емоційно-експресивна: емоційно-забарвлені фразеологізми містять у собі компонент оцінки, вони виражають позитивні або негативні почуття, передають емоційний стан мовця або автора, надають додаткового стилістичного колориту. Емоційність у свою чергу завжди прирівнюється до експресивності. В основі експресивних мовних одиниць лежать соціологічні, психологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів [57].

Цікавою та продуктивною є тема ролі соматичних фразеологізмів у зображенні внутрішнього стану персонажів художніх творів. Вжиті як в авторському мовленні, так і в мові персонажів такі фразеологізми виконують різні функції, тобто:

1) виражають психічний стан мовця, його настрої, переживання та почуття [24]: англ. *to keep a stiff upper lip* «терпіти», англ. *to have a soft spot* «відчувати прихильність»;

3) засіб для висловлення власного ставлення або відчуттів до об'єкта, надаючи йому позитивну, негативну або нейтральну оцінку, виражаючи співчуття, прихильність, захоплення, або ж навпаки – презирство, засудження, висміювання. Як приклад: *a crybaby* – плакса; *to have someone's back* – покладатись на чиюсь допомогу; *hard as nails* – міцний горішок; *to have one's*

ear – бути на слуху у когось; *to have someone wrapped around one's little finger* – обводити навколо пальця; *to be a barefaced liar* – відвертий брехун. Наявність такого аксіологічного (оцінного) компонента у соматичних ФО дає змогу позначити ставлення до ситуації через позначення емоційного стану та реакції на подію.

4) функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини: зовнішність людини змальовується дуже розгалуженими спектрами висловів, вербалізуючи об'єктивне спостереження або ж суб'єктивне відношення. Наприклад: *all skin and bone* – шкіра та кости; *in one's birthday suit* – в костюмі Адама; *to look like a million bucks* – виглядати на мільйон;

5) функція відтворення внутрішнього стану персонажа: фразеологізми, які виконують таку функцію, виражають психічний стан людини, її настрої, переживання та почуття: *to keep a stiff upper lip* - терпіти, *to have a soft spot* – бути прихильним; *to strike a raw nerve* – різати по живому.

6) прагматична: здійснюється вплив на адресата. Прагматичний потенціал фразеологізмів спирається на високий ступінь узагальненості значення та експресивно-емоційну наповненість.

Фразеологізми з соматичним компонентом формують різні семантичні поля залежно від ядерної стереотипної ознаки компонентів. В англійській та українській мовах характерною особливістю соматичної фразеології є наявність численних аналогій. Збіг образності соматичних фразеологізмів пояснюється не тільки запозиченнями, але й загальними закономірностями, які призводять до

виникнення близьких за змістом одиниць. Найчастіше у фразеологічних одиницях вживаються назви частин тіла: *голова, серце, рука, нога, око, вухо, зуб, head, heart, arm, leg, eye, ear, tooth* [3, с. 125].

На думку О. Селіванової, «в українській етносвідомості стереотипними функційними властивостями соматизма голова є предикат фізіологічної та розумової дії, пам'яті, психічних і емоційних станів людини, її поведінки, розумові здібності, життя – смерть» [12, с. 86].

Аналіз соматичних фразеологічних одиниць з різними компонентами уможливорює виокремити структуру, семантику та функційність, що сприяє глибшому та повному розумінню мовної картини світу. Фразеологічні одиниці лексико-семантичного поля «частин тіла» є великою групою фразеологізмів, зі спеціальними особливостями. Серед них трапляються фразеологізми різних типів: дієслівні, прийменникові, іменникові, прикметникові.

Соматичні фразеологізми англійської мови мають різні значення і не завжди збігаються з українськими. В англійській мові соматичним фразеологізмам притаманні такі компоненти на позначення частин та органів людського тіла, що трапляються у фразеологічних словниках та художніх творах: *armpit, ankle, arm, back, beard, belly, blood, body, bone, marrow-bone, backbone, brain, breast, cheek, chest, chin, ear, elbow, eye, eyeball, eyebrow/brow, eyelash, eyelid, face, finger, fist, flesh, foot, forehead, gullet, gums, guts, hair, hand, head, heart, heel, hip, jaw, joint, kidney, knee, knuckle, lap, leg, limb, lip, liver, lung, marrow, moustache, mouth, muscles, nail, nape, navel, neck, nerve, nose, nostril,*

palm, rib, rump, scalp, shoulder, sides, skeleton, skin, skull, spine, spleen, stomach, thigh, throat, thumb, toe, tongue, tooth, vein, vessel, whiskers, wrist.

В українській мові соматичні фразеологізми мають такі компоненти на позначення частин та органів людського тіла, які трапляються у фразеологічних словниках та художніх творах: *палець, рука, спина, борода, живіт, кров, тіло, кістка, кістковий мозок, хребет, мозок, груди, щоки, груди, підборіддя, вухо, лікоть, око, очне яблуко, брова/брова, вія, повіка, обличчя, кулак, плоть, стопа, лоб, кишки, волосся, рука, голова, серце, п'ята, стегно, щелепа, суглоб, нирка, коліно, кісточка, коліна, нога, кінцівка, губа, печінка, легені, кістковий мозок, вуса, рот, м'язи, ніготь, потилиця, пуп, шия, нерви, ніс, ніздря, долоня, ребро, голова, плече, боки, скелет, шкіра, череп, хребет, печінка, селезінка, живіт, стегно, горло, мізинець, язик, зуб, вена, судина, вуса, зап'ястя.*

Цікавими з погляду вивчення є поширенні соматичні фразеологізми в англійській і українській мовах з соматичними компоненти *голова/head, mind, серце/heart* та *рука/ arm, hand, пальці/fingers*, що також обумовлює актуальність цього дослідження.

Поділяючи погляди мовознавців щодо формування семантики фразеологізмів, вважаємо, що значення ФО не дорівнює сумі значень його компонентів (Микола Алефіренко, Олена Діброва, Анжеліка Мелерович та ін.), оскільки він з'явився внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення і часто не має нічого спільного зі значенням тих складників-компонентів ФО, у процесі переосмислення яких він утворився.

Компонентами фразеологічного значення вважають: сигніфікативний (поняттєвий), денотативний (ситуативний) і конотативний (містить емоційно-оцінні, експресивні та стилістичні компоненти значення, а також образність) аспекти. На думку Миколи Алефіренка, якісна відмінність фразеологічного значення від лексичного зумовлена тим, що конотативний аспект у смисловій структурі ФО посідає визначальне місце.

Отож, після аналізу теоретичних джерел, у нашому дослідженні під фразеологічною одиницею з компонентом-соматизмом розуміємо ФО з провідним або залежним компонентом, що позначає зовнішні органи людини (голова, рука, ніс тощо) та елементи серцево-судинної, нервової й інших систем (кров, мозок, печінка). Багато соматизмів, маючи власну семантику, характеризуються певною символічною значущістю. Релевантними у контексті дослідження є праці Наталі Скоробагатько присвячені темі символічності соматизмів як фразеотворчого чинника.

Поділяючи думку Олени Левченко та Анжеліки Мелерович, основними вважаємо компоненти ФО, які зберігають семіотичну навантаженість у будь-яких текстах культури. Ізоморфізм соматичної символічності має різноманітну основу: релігійні витоки, подібність як фізичної, так і психічної будови людини. Існує теорія: що соматична символіка є універсальною і передається від покоління до покоління на підсвідомому рівні.

Отже, соматичні фразеологізми – це фразеологічні одиниці, в яких головний елемент виражається соматичним компонентом, тобто назвою

частини тіла людини і характеризуються високою емотивністю, переосмисленням та переносним значенням [2].

Тілесність є основою антропоцентричності. Соматичні фразеологізми є цікавими, оскільки дають змогу досліджувати національний менталітет різних етносів. З розвитком когнітивної лінгвістики зацікавлення дослідників були спрямовані на вивчення і розуміння національного менталітету цілих етнічних груп через антропоцентричні фразеологічні одиниці. Як відзначила Катерина Рахіліна, «мова антропоцентрична за своєю природою, тому, відображаючи світ, вона завжди «дивиться» з погляду людини». Досить лаконічно суть антропоцентризму охарактеризував Еміль Бенвеніст – «людина в мові». Наприклад, якщо ж ми розглянемо функціонування таких понять, як *душа (soul)* та *серце (heart)* в англійській та українській мовах, то побачимо специфічну різницю.

На думку філософів, починаючи з Григорія Сковороди (*сердце твоє - є голова твоя. Бережи серце своє*), українська культура, філософія, світогляд, менталітет є кордоцентричними, тобто усвідомлюють важливість досвіду, мудрості, споглядання в діяльності людини.

В українській мові образ людини ґрунтується на протиставленні тіла як матеріального компонента душі (серцю) як морально-емоційному ядру людини (душі). Сфера ірраціонального, не контрольованого розумом, у цих лінгвопросторах (ментальностях) є найбільш значущою. В українському культурному ареалі душа (серце) виступає символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і високих бажань, пов'язаних із

задоволенням духовних потреб, наприклад: українська мова: *душа радіє (болить, тішитися, тривожиться), душа ятриться, брати гріх на душу, відвести душу, душі не чути, душа не на місці; серце підказує (віщує, чує, нис, не привертається), серце не на місці).*

Так, у англійській мові досить важко підібрати адекватні відповідники таким українським фразеологізмам, як *переїдати серце, відводити тугу від серця, серце тліє, краяти серце, мультко на серці*. На думку Ірини Голубовської, це може свідчити на користь визнання української кордоцентричності або емоціоналізму, який має внутрішню спрямованість. За словами Ігоря Бичка, специфічною ознакою української ментальності є «спрямованість на внутрішній емоційно-почуттєвий світ людини, у якому панує не холодний раціональний розум голови, але жагучий поклик серця» [1, 325].

Наприклад, зі словом «голова» в різних формах є приблизно 300 фразеологізмів: *гаряча голова, голова з вухами, голова йде обертом, голова не пологою набита, голова стала дірява, капустана голова, світла голова, і в головах не класти, на головах ходити, валити з хворої голови на здорову, не виходить з голови, поставити з голови на ноги, без третьої клепки в голові, жуки в голові, мати олію в голові, сидіти на голові, битися головою об стіни, важити головою, ручатися головою, брати в голову, вішати голову, звалитися на голову, морочити голову, посипати попелом голову, у першу голову, як грім на голову* [42].

Оксфордський словник англійської мови окреслює такі значення слова *heart*: 1. Орган тіла, завдяки якому циркулює кров у організмі. 2. Характер. 3.

Мужність: 4. Найважливішу частину чогось. 5. Серце – це центральна частина чогось.

Для англосаксонського менталітету *heart* не має такого інтенсивного емоційного наповнення і сприймається більш функційно. Найчастіше при перекладі з української мови слова *душа* використовується слово *heart* в англійській мові: *at heart, in one's heart of hearts; at heart, in one's heart (of hearts); put one's heart and soul (into)*.

Можна сказати, що в українській мові серце має більшу функційність як символ почуттів, переживань, настрою людини, або вираженні подій емоційного життя, ніж в англійській мові, для якої частковим відповідником є *mind*. Такий компонент різко контрастує з емоційним, чуттєвим пізнанням світу українців з компонентом *серце*, яке виступає центром емоційного життя.

В основі англосаксонської моделі етнічної особистості лежить протиставлення матеріального (*body*) і ментального (*mind*), що відбиває зосередженість цієї особистості на мисленні, на раціональному пізнанні світу, тоді як українська модель ґрунтується на протиставленні тіла як матеріального компонента душі. Про це свідчить поле використання різних концептів у досліджуваних мовах. На відміну від кордоцентричного українського менталітету, менталітет британців є більш раціоналістичний. Не дивно, що в англійській мові високочастотним компонентом є слово *mind*, яке в англійській мові має безліч значень:

1. Розум: *She must be out of her mind to marry him!*

2. Висловлення думки: Try to keep an open mind! Speak your mind on the object!

3. Пам'ять: I could not quite call his name to mind. Her birthday had gone right out of my mind!

4. Намір, прийняття рішень: What have you in mind to do with him?

5. Уява: She could see her child in her mind's eye.

6. Увага: Keep your mind on what you are doing!

7. Занепокоєння: She is out of her mind with worry!

8. Настрій: I have a mind to come along.

За словами Анни Вежбицької, проміненної польської лінгвістки, поняття *mind* «є дуже специфічним продуктом англійської мови, що не має еквівалентів в інших мовах світу» [3, 384]. Багатозначне англійське слово *mind* позначає процеси, пов'язані з функціонуванням усієї сфери свідомості людини: її мисленнєво-оцінною діяльністю, пам'яттю, волею, уявою, увагою, емоціями. Це слово, на думку Ірини Голубовської, будучи ідеальним компонентом опозиції «матеріальне - ідеальне», має яскраво окреслений інтелектуальний характер і настановує на думку про розумовий спосіб емпіричного пізнання дійсності представниками англосаксонського культурного ареалу.

Вивчення соматичної фразеології належить до напрямку під назвою «антропоцентрична фразеологія». В межах її вивчення мова розглядається не лише як продукт людської діяльності, але як і засіб спілкування, збереження і формування людського досвіду, знань та культури. Як вказує Юлія Жарікова,

«на зміну класичній, системно-структурній парадигмі, де мова інтерпретувалася як своєрідна строго організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця у цій системі, прийшла когнітивна лінгвістика, яка розглядає мову не як “систему в самій собі і для самої себе”, а у зв’язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим» [17].

На думку Валентини Щирової, соматичні фразеологізми є «універсальним засобом номінації об’єктів і явищ оточуючого світу, вербалізації результатів антропоморфного сприйняття навколишньої дійсності, асоціювання з образом людини». Соматизм досить давно став предметом фразеологічних досліджень, йому здебільшого приписують функційну природу, розуміючи як спрямованість фразеологічних одиниць на позначення світу людини. Однією з особливостей таких фразеологізмів є те, що вони є наслідком тілесності, і утворення фразеологізму відбувається на основі спостережень самого себе, свого тіла, внутрішніх і зовнішніх частин тіла.

На думку деяких дослідників, соматична фразеологія належить до інтерпретуючої стадії осмислення людиною себе окремо і в колективі через сферу тілесних переживань і почуттів, печалі, радості, любові, дружби, конфлікту й боротьби. У процесі творення соматичних фразеологізмів, які відображають якості характеру людини, задіяні такі макроконцепти, як інтелектуальні здібності, емоційно-експресивні аспекти, емпатія та інші риси людської натури загалом [6, с.4]. Розглянемо приклади:

1. Інтелектуальні якості людини: *a master of his brain; a badegg.*

2. Емоційні якості людини: *hearts and minds; broken heart*.
3. Фізичні якості: *strong head; soft head*.
4. Соціальні аспекти життя людини: *light-hearted; big mouth, soul of the party*.
5. Матеріальний стан: *big fat belly*.
6. Взаємостосунки між людьми: *to rub someone hair in the wrong way*.

Фразеологізми з соматичним елементом сприяють вираженню почуттів, реакцій, емоційного аспекту життя людини загалом, формують та позначають ціннісну картину світу, зокрема оцінку предметів з етичних і естетичних норм цього мовного колективу. «Вони характеризують семантичний варіант, який включає в себе основу номінації, до якої додається значення характеристики, що ускладнює структуру варіанта і вносить до неї якісну зміну». Тоді як лінгвістична специфіка цього значення виявляється у тому, що зміст характеристики обумовлено не стільки якостями реального позалінгвістичного об'єкта (у випадку анімалістичного компонента – тварини, птаха, риби тощо), скільки якостями, які приписуються цьому об'єкту колективною мовною свідомістю [55, с. 250].

Відмінності в образному сприйнятті тілесності українцями, британцями та американцями можна пояснити тим, що в символічних образах матеріальна семантика відіграє другорядну роль, основного ж значення набуває семантика образна, хоча перша з них визначає основне значення слова і стоїть на першому плані, а друга виникає у психіці носія мови на підставі його культурного досвіду. Мовна образність виникає на перетині двох систем: естетичної,

надмовної (художній вимисел) і лінгвістичної (мовне оформлення). Семантика мовної образності охоплює два види відображення, а саме відображення дійсності у слові та відображення дійсності художніми засобами.

Ось представлені деякі елементи тіла та певні асоціації, які традиційно закріплені за ними:

- *hand* – *рука* – працьовитість, ретельність, сила, краса, креативність, команда;
- *mouth* – *рот* – галасливість, радість, сміх, гримаси, цікавість, балакучість;
- *teeth* – *зуби* – грубість, злість, агресія, здоров'я;
- *heart* – *сердце* – відданість, вірність, емоційність, сум, радість, любов;
- *head* – *голова* – гордість, лідерство, розум, верховенство, керівництво;
- *eyes* – *очі* – хитрість, підлесливість, правду, щирість, красу, суть людини;
- *nose* – *ніс* – мовчазність, інертність, передчуття, інтуїцію, надмірну цікавість;
- *belly* – *живіт* – жадібність, ненаситність, неохайність, ледарювання, несмак, незграбність;

Потенційно для соматичного фразеологізму може використовуватися будь-яка частина тіла, проте практично вибір залежить від асоціативно-образного наповнення. Таким чином, ці два визначення об'єднують дві ознаки – образність та метафоричність. Вивчення соматичних фразеологізмів дає змогу зрозуміти соматичний код культури.

Висновки до першого розділу

У широкому значенні, фразеологізми (фразеологічна одиниця (ФО), охоплює такі категорії як фразеологічний зворот, фразеологічний вислів, стійкий вислів, вираз, ідіома, фразема. Виникнення фразеологізмів зумовлене лексичною недостатністю та намаганням вербалізувати людські емоції, утілені в когнітивній моделі етносу. Це фразеологічні мовні формули із інформацією про минуле, про наших предків, про їхній спосіб сприйняття світу і їх оцінку всього сутнього. ФО часто зберігають інформацію про історичні події й соціальне життя, про людські почування та надії, про асоціації з природою, життєві факти і людську поведінку, емоції й учинки.

Як зауважив Іван Огієнко, – це «душа кожної мови, сильно її красить і збагачує. Усе матеріальне життя, обряди, вірування, повір'я, забобони відклалися в стереотипах поведінки будь-якого народу й вербалізувалися в численних фразеологізмах» [67, с. 6].

Існують декілька класифікацій, в яких мовознавці виокремлюють такі системи: семантичну, функційну, ідеографічну, експресивно-стилістичну, морфологічну, синтаксичну, структурну тощо.

Ідіоми часто не можуть бути точно передані іншими мова й при перекладі вимагають добору відповідника зі схожим стилістичним забарвленням. Одна з найпоширеніших семантичних класифікацій ФО належить Віктору Виноградову, який виокремив три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. До цієї

класифікації також додають четвертий тип – фразеологічні вирази – стійкі за складом і вживанням фразеологічні одиниці, які повністю складаються зі слів з вільним значенням.

Фразеологічні одиниці у системі мови можуть класифікуватися за різними ознаками – семантичним, або структурно-семантичним принципом, граматичним (морфологічним і синтаксичним), стилістичним, за ступенем смислової спаяності компонентів.

Фразеологізми є особливими одиницями, що виражають відтворюваність, цілісність значення, стійкість лексичного складу та граматичну будову. Фразеологічні звороти характеризуються експресивністю, образністю та є репрезентантами культури етносу.

Фразеологічні утворення з компонентом-соматизмом є типовим явищем в багатьох мовах, що дає підставу деяким дослідникам визначати їх як мовну універсалію. Лексико-фразеологічне поле соматизмів складається з лексичних та фразеологічних одиниць, які представляють одну й ту саму область – будову людського організму.

Фразеологізми з компонентами-соматизмами займають значне місце в загальномовному фразеологічному словнику та становлять найбільшу частину фразеологічного складу будь-якої мови. Соматичний код пов'язується з архетипним уявленням людини. Предметом дослідження культури та мови певної нації досить давно став принцип антропоцентризму.

Під фразеологічним антропоцентризмом можна розуміти спрямованість фразеологічних одиниць на позначення світу людини. Особливо слід виокремити соматизми – частини людського тіла, адже саме вони відіграють важливу роль у номінаційних процесах предметного світу. З точки зору мови, винятковість людини зосереджена не тільки в її інтелектуальних та духовних рисах, але й в особливостях будови та функціях людського організму, які мають тісний зв'язок з цими рисами [3, с. 7]. Спостереження над образним становленням соматичних фразеологізмів дає змогу виявити особливості національного мислення, встановити культурні конотації.

Образи, що лежать в основі фразеологізмів, у більшості випадків зрозумілі для даної лінгвокультурної спільності, оскільки відображають характерне для неї світобачення і світорозуміння. Як відомо, людина починає пізнавати навколишній світ через відчуття, які проходять органи чуття. Більше того, людина виконує велику кількість різноманітних дій, навіть найпростіших, за допомогою органів тіла. Тіло саме по собі є найдоступнішим для вивчення за спостереженнями людини з перших життєвих кроків. Дослідження показало, що найбільш представлені в українській та англійській мовах фразеологізми, що називають зовнішні частини людського тіла, адже їхні функції є явними для людини. Це такі соматизми, як голова (head, mind), око (eye), рука (hand), нога (leg, foot), також досить поширеним є соматизм серце (heart). В українській та англійській мові є багато фразеологізмів, у складі яких присутні такі компоненти-соматизми, як око, рука, серце, голова, чоло.

Отже, соматичні одиниці складають одну з найчисельніших груп фразеологізмів і посідають значуще місце у формуванні фразеології. У них позначається закономірність будь-якої системи мови, незалежно від приналежності даної мови до певної лінгвістичної типології. Ця група лінгвістичних одиниць знаходить спільність у фразеологічних одиницях у різних лінгвокультурних просторах, оскільки відзеркалює багатовіковий досвід людини та світову практику у розвитку та дослідженні навколишнього світу. Семантика фразеологізмів з соматичним компонентом розкривається тою чи іншою мірою залежно від самого компонента-соматизма. Через соматичний компонент фразеологізми передають емоційний, психічний стан людини, думки та ставлення до навколишнього світу як в англійськомовних так і в українському лінгвопросторах.

РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом *голова/head*

Велику кількість фразеологізмів в англійській та українській мовах становлять одиниці з компонентом *head/mind* (голова), що пояснюється фольклорними традиціями і символами, які означають певні поняття, стани та вираження певних емоцій.

У книзі «Метафори, якими ми живемо» Дж. Лакофф та М. Джонсон [4] натрапляємо на таке пояснення, оскільки голова знаходиться зверху тулуба, вона має головне і оптимістичне значення в різних культурах через фізичну основу проживання тілесних емоцій: “сум і зневіра гнітять людину, і вона опускає голову, а позитивні емоції розпрямляють її і змушують підняти голову.” Голова часто замінює слово UP, тобто зверху або вверх як напрямок або локацію. Отож соматичні фразеологічні одиниці з компонентом «голова», “*head /mind*” часто мають метафоричне значення.

Соматичні фразеологізми є узагальненням досвіду практичного життя людини у світі, і часто їх можна подати у вигляді “схем образів” (image schemas) щодо простих когнітивних структур, які постійно відтворюються в процесі фізичної взаємодії людини з дійсністю [5, с. 267]. До схем образів належать такі категорії, як "контейнер", "шлях", "баланс", "верх - низ", "перед - зад", "частина - ціле"» [1, 11].

За Дж. Лакоффа та М. Джонсон, у метафорі взаємодіють дві структури знань – когнітивна структура джерела (source) і вміст когнітивної структури «мети» (target).

І в українській мові, і в англійській мові *голова*, *head*, *mind* лежать в основі процесу метафоризації фразеологізмів з соматичними компонентами у складі. У процесі метафоризації target domain структуруються за зразком source domain, інакше кажучи, відбувається "метафорична проєкція" (metaphorical mapping) чи "когнітивне відображення" (cognitive mapping) [1, 9].

Стійкі відповідності в мовних та культурних традиціях отримали назву «концептуальних метафор» [1, 9]. Концептуальна метафора *голова-контейнер* тісно пов'язана з концептуальною метафорою *розум-зміст*, описаною в книзі Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо» [4].

Оскільки голова є місцем локалізації розуму, між ними встановлюються метонімічні відносини «зміст – вміст», де розум виступає як вмістилище-субстанції (речовини) для думок, ідей тощо.

Аналіз фразеологічних одиниць із соматичним компонентом «голова» свідчить, що голова фізіологічно має структуру контейнера, що складається з внутрішнього та зовнішнього простору. Це – просторова структура, а отже, щось може бути в голові, поза головою або проникати через неї. Також, оскільки це вмістилище, то голова може бути порожньою (*порожня голова/ empty mind*) або наповненою (*забита голова – busy mind*). Наприклад, фразеологізм 'дірка в голові/ *hole in the head*' експлікує проникність кордону між внутрішнім і зовнішнім простором голови, нездатність голови як вмістища

утримувати зміст. Так говорять про нерозумну людину, яка не здатна раціонально мислити або діяти.

Компонент голова в соматичних ФО часто означає «перевага, вищий рівень значущості, незалежність». Наприклад: *золота голова, сам собі голова, на голову вищий*. Поширеними є приказки та прислів'я, в яких заохочується колективна робота: *одна розумна голова добре, а дві ще краще; у розумної голови – сто рук*. В англійській мові маємо часткові еквіваленти: *big head, head above the others, get a head start*.

В українській мові можливий вміст голови у фразеологізмах репрезентований лексемами: *'вітер'* (*'вітер у голові'*), *'гвинтики'* (*'гвинтиків не вистачає'*), *'дурня'* (*'викинути дурню з голови'*), *'каша'* (*'каша в голові'*), *'кров/сеча / горілка / лют'* (*'кров вдарила в голову'*), *'муха' таргани* (*'з мухами в голові'*), *'думка'* (*'вибивати / вибити з голови думку'*), *'солома'* (*'голова соломкою набита'*) *'хміль'* (*'хміль бродить у голові'*) *'цар'* (*'з царем у голові'*).

В англійській мові можливий вміст голови у фразеологізмах репрезентований лексемами: *soft head, cabbage head, wooden head, egg headed*.

Отже, вміст голови мислиться носіями англійської та української мов як щось тверде, щось рідке або щось газоподібне. Голова – це вмістище, яке людина у низці випадків може наповнювати конкретним змістом або спустошувати за власним бажанням (*'не бери в голову', викидати з голови*). Однак наповнення і спустошення цього вмістилища може вимагати значних зусиль від суб'єкта дії. Кількість англійських фразеологізмів-соматизмів з компонентом *head* набагато більша, ніж в українській мові з компонентом

голова. Це пояснюється тим, що в результаті лексико-семантичного перетворення компонент *head/голова* отримує різні додаткові значення в англійській та українській мовах.

Крім того, воно може триматися в голові більше або менш міцно незалежно від бажання суб'єкта (*цвях у голові, засісти в голову, вилетіти з голови*). Голова може бути великою і маленькою: *a big head, a small head, headless*. У результаті аналізу можна припустити, що голова у фразеологізмах із такими лексичними компонентами уподібнюється до *посуду, бочки, відра (bucket)*.

Український та англійський фразеологізми “*гвинтиків не вистачає у голові*” та “*loose bolts in the head*” демонструють механічну метафоричну модель, коли голова сприймається як машина, яку можна лагодити або навпаки зламати.

Таким чином, ми характеризуємо голову, її вміст та процеси, що відбуваються в ній, приховані від безпосереднього спостереження, осмислюємо, упорядковуємо, структуруємо наші уявлення про голову за допомогою метафори «механізм», що знаходить своє відображення у фразеології і в черговий раз доводить взаємозв'язок соматичного та просторового кодів культури. Як пише Дж. Лакофф, «метафора дає змогу нам розуміти досить абстрактні або за своєю природою неструктуровані сутності в термінах більш конкретних або, принаймні більш структурованих сутностей» [7, с. 245]

Проаналізувавши ФО з компонентом *head/голова* в англійській та українській мовах, маємо змогу систематизувати їх за такими типологійними ознаками. В першу чергу це за формою та вмістом, які дають змогу стверджувати про наповненість голови: *no brain in one's head; take smth. to one's head; put smth. out of one's head; a big head but little wit; soft in the head; touched/weak in the head; long-headed; have a head like a sieve; wooden-headed*. В українській мові маємо багато фразеологізмів: *мати голову (на плечах); голова варить; розумна/світла голова; розкинути головою; тримати в голові; вітер у голові гуляє; дів'ява голова; боса голова; порожня/пуста голова; капустана/кур'яча голова; голова не пологою/коччям/ соломою набита*.

Метафорично відсутність голови та її дефект означає відсутність здорового глузду, і навпаки: *go out of one's head; off one's head; off one's crummet; off one's onion; lame under the head; have a cylinder missing; two heads are better than one; to have (a good) head on one's shoulders; to have one's head screwed on right/the right way; have a good head for smth.; have/put an old head on young shoulders*.

Українські відповідники: *дурна голова; без голови; в голові кебета догори дригом стала; одна голова добре, а дві краще; to bother (trouble) one's head about smb – хвилюватись про когось; to hang down one's head – впадати у відчай; to draw (anger, scorn) upon one's head – розізлити когось*.

Також в українському та англійському лінгвопросторах з головою пов'язана пам'ять, що включає такі психічні процеси, як запам'ятовування, збереження інформації, відтворення і забування. Основними компонентами, що

формують значення фразеологізмів в англійській мові є лексеми: *mind, head, brain*. Основними компонентами, що формують значення фразеологізмів в українській мові є лексеми *голова, розум, пам'ять*.

Голова також є органом тіла, що містить мозок, що відображається в різноманітні за семантикою фразеологізмів; включає англійські та українські фразеологізми, що характеризують мислення як процес, спрямований на конкретний об'єкт: *to rack one's brains* – ламати голову; *to puzzle (to rack, to cudgel) one's brains (over)* – сушити собі голову; *do it (standing) on one's head* – робити з легкістю.

В англійській мові у фразеологізмах часто використовується слово *mind* (*Many minds, many tastes*), для якого частковим еквівалентом в українській мові є голова (*Хліб – усьому голова*). В англійських фразеологізмах *mind* означає і розум, і голова, і думка, отож не є еквівалентом українського *голова*. *Mind* це скоріше розум, думка, інтелектуальні здібності. *Mind* може характеризуватися через розмір та якість. В англійській мові *mind* може бути *shallow, deep, large, small, open, narrow, closed*. Ось ще приклади: *be in one's right mind; a high mind, know one's own mind, have a good mind to, come into one's mind*. У картині світу носіїв англійської мови *mind* співвідноситься з інтелектуальними здібностями, з повсякденною розсудливістю і прагматичністю. Також існують фразеологізми з негативним відтінком, наприклад, в англійській мові: *go out of one's mind, lose one's mind*.

Лексема '*голова*' часто в українській фразеології означає "*розум*": "*одна голова – добре, а дві – краще*" (*the mind is good, and two are better*). У структурі

прямого значення “голова” можна виокремити групову – частина тіла, а також дескриптивну – «та, що містить мозок», «важлива верхня частина тіла», кожна з яких може надавати особливого переносного значення і утворювати фразеологічні одиниці з компонентом «голова»: *загубити голову, світла/пуста голова, намити голову, похнюпити голову, сушити собі голову, ховати голову в пісок*.

Типовою структурою фразеологізмів з ключовими соматизми є компаративні жестові фразеологізми, зобов'язані своїм походженням вільним словосполученням: качати головою – *to shake one's head* – «знак незгоди»; повісити (опустити) голову – *to hang one's head* – «ознака смутку, печалі».

Українські вчені, зокрема Клименко Н.В., стверджують, що фразеологізми з компонентом *голова* в українській мові – дуже численні (близько 300 дієслівно-іменникових, 30 прикметниково-іменникових та 9 нетипових словосполучень). Такі соматичні ФО відбивають особливості розумової діяльності людини, передають стереотипні уявлення носіїв мови про розум людини, її поведінку. Проведене дослідження свідчить, що в англійській мові фразеологізмів з соматичним елементом *head* на порядок менше, а переважають фразеологізми з *mind*: *A good mind possesses a kingdom. Out of sight, out of mind. Great minds think alike*.

Цікаво, що коли йдеться про примусові дії, пов'язані зі зміною думки або з навчанням, то частіше вживається *head*: *Drum something into someone's head, Beat something into someone's head*. Також є прислів'я, які виражають агресивні

дії, спрямовані на голову як покарання за нерозважливі дії: *Bite someone's head off*, *Bang your head against a brick wall*.

Отже, в англійській мові переважають фразеологізми з соматичним елементом *mind*, а в українській мові – *голова*. Оскільки соматичні фразеологічні одиниці тісно пов'язана з тілесністю, то цікаво визначити, які саме лексеми–соматизми є найбільш активними в різних мовах, які вони викликають образні асоціації. Так за допомогою фразеологічних одиниць можна вивчити та дослідити особливості тої чи тої культури. Аналіз матеріалу свідчить, що основними носіями образності у фразеологічних одиницях української та англійської мов є *голова* та *mind*, які є частковими еквівалентами. Образність лексеми *голова* у складі фразеологізмів української мови вища, ніж у складі фразеологічних одиниць англійської мови. Проте, як у англійській, так і в українській мовах, можна виокремити одні й ті ж чинники утворення соматичних фразеологізмів. Однак *голова* в фразеологізмах української мови має набагато вищу частотність ніж *head* у фразеологізмах англійської мови, де частіше вживається *mind* у значенні частина тіла та розум людини.

2.2. Аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом *серце/heart*

В українській філософській традиції поширеними є такі аналітичні концепти, як «філософія серця» та «кордоцентризм»; що свідчить про культурні та ментальні національні вектори. Автором поняття «філософія серця» (від грецьк. «philos» – «любов», «sophia» – « мудрість»; « друг сердечної мудрості»)

вважається Д. Чижевський. Сам же термін «*кордоцентризм*» походить від латинського слова «*cordis*» – «*серце*» та «*centrum*» – «*центр кола*». Цей термін запровадив О. Кульчицький на позначення філософського концепту, що серце є центром єдності та цілісності української нації.

На думку І. Бичко, українська традиція філософії серця спирається на біблійну традицію «ототожнювати духовну реальність із серцем» [177, с. 681]. Згодом М. Булатов підкреслив, що філософія серця – це «тенденція, яка простежується в українській філософії, історії, художній літературі» [27, с.539].

Українські мислителі тлумачать *кордоцентризм* у вузькому та широкому значеннях: 1) субстрат почуттів, здатність до емоцій, емоційно-вольовий початок, ірраціонально-індивідуальний принцип, 2) нематеріальний, духовний або ідеальний принцип.

Зважаючи на кордоцентричну особливість української культури, є показовою велика кількість соматичних фразеологізмів з компонентом *серце* в українській мові. Поняття це означає, що в житті людини, у її світогляді, основну роль мотиваційну і рушійну відіграють не розумово-раціональні сили людини, а скоріш сили її емоційного почуття, або, образно кажучи, сили людського серця» [206, с. 402].

У фразеології української мови зафіксовано уявлення про серце як місце єднання з Богом: *мати Бога в серці, мати Христа в серці, жити з Богом у серці*.

Бачимо, що серце в англійській і українській мовних картинах світу уявляється як орган, що є центром почуттів кохання. Однак українська

фразеологія фіксує більшу кількість фразеологізмів на позначення цієї ознаки, що свідчить про емоційність українців та притаманну англіїцям стриманість та прагматизм.

На контрасті з українською культурою, англійська культура є більш прагматичною і раціональною. Прагматизм це тип ставлення та мислення, згідно з яким речі мають значення лише на основі їх корисності. У цьому сенсі прагматизм зводить істинне до корисного і вважає, що істина пізнання знаходиться саме в тому, що має практичне значення для життя, застосовується також до економіки, політики, освіти та права. Це частково пояснює причини, чому в англійській та українській мовах ФО на позначення кохання та романтичних почуттів відрізняються. Основна частина англійських фразеологізмів цієї підгрупи об'єднана навколо лексеми *head*, а української – *серце*.

Цікава відмінність у сприйнятті українцями та англіїцями концепту *серце* виявляється у перекладі, де англійське слово *heart* замінюється словом *душа*. Слід зазначити, що багато ідеоматичних виразів з компонентом *серце*, так само, як і з компонентом *душа* перекладаються англійською мовою близькими за значеннями англійськими ідіомами.

Серце як орган почуттів, символ любовних почуттів, пристрасті, любовної прив'язаності знаходимо в таких українських ФО: *прилипнути до серця*; *віддати серце*, *відкривати серце*. З почуттям любові також пов'язані ФО: *заворушилося серце*; *запалилося серце*, *серце в'яне*, *віддати кому серце*, *любити всім серцем*, *відкрити кому серце (душу)*, *полонити серце*.

В англійській мові ФО з компонентом *heart* на позначення почуття любові значно менше: *gain (win) the heart*), *lose one's heart to somebody*, *stole my heart*.

У формуванні семантики ФО на позначення почуттів людини в українській та англійській мовах сильну позицію займають фразеологізми з компонентами *серце/ heart*. Українська культура є кордо-центричною, отже, серце має домінантне значення як місце зосередження почуттів, хвилювань, вчинків людини. Проаналізувавши фразеологізми з компонентом *серце* на позначення почуттів людини, виявлено, що досліджувані одиниці утворюють групи позитивних та негативних почуттів у всіх досліджуваних мовах – українській та англійській.

В англійській картині світу *heart* означає осередок емоцій та символізує почуття, переживання, настрій: *from the bottom of one's heart*; *with all one's heart*; *cheer (delight, gladden, rejoice, warm) the cockles of one's heart*. Ізоморфізм значень виявляється в тому, що соматизм *серце* часто вживається для опису характеру людей: *to have heart of gold/big/soft/kind heart* – *мати золоте/добре/велике серце*.

В українському та англійському лінгвопросторах використання слова *heart* вказує на позитивні якості людини. З серцем пов'язані поняття совісті, доброти: *a kind heart* – *добре серце*, *fair heart* – *справедливе серце*.

Серце символізує мудрість та співчуття: *one's heart goes out to* – *від душі комусь співчувати*; *one's heart warms towards her* – *хтось від душі співчуває*. Серце відображає емоційний стан людини, її почуття і реакції.

У британському фольклорі є популярним легендарний герой Річард Левове Серце — король Англії, командир хрестоносців під час Третього Хрестового походу. Його вважали великим полководцем і воїном. Про його подвиги та благородні вчинки існує багато легенд та переказів. Отож, *a stout heart, lion heart* – левове серце, *a heart of steel* означає відвагу та сміливість. До історизмів та архаїзмів також належать такі ФО: *to wear one's heart on a sleeve; the hearts and minds of somebody, to set one's heart*, вони притаманні лише британському етносу.

Меланхолія та схильність до страждань виявляється в таких українських ФО: *впиватися п'явкою в серце, вражати (вціляти) в серце, давити каменем на серце, заганяти голки в серце, кидати жарину в серце, наставляти ніж на серце, серце наче рукою здавило, серце рветься на шматки, серце стискається, холодна жаба сидить під серцем, коти шкребуть на серці*.

Соматичний компонент *серце/heart* також характеризує емоційну сферу життя людини, пов'язану з відображенням світу в її свідомості, є великою та різноманітною за семантикою фразеологізмів. Як показали результати спостереження, фразеологічні одиниці можуть передавати радість, сум, страждання, спокій, страх, тривогу, небайдужість, щирість почуттів і вчинків, почуття кохання, страждання, відчуття мужності, хоробрості, рішучості, нерішучості тощо.

Наприклад, негативні почуття передають ФО: *bother one's head about smb; pull the heartstrings; my heart is breaking; у мене серце крається; lay to heart, take to heart; брати [близько] до серця*, а позитивні – *a warm corner in my*

heart, відійшло від (од) серця. Як правило такі фразеологізми не мають ані еквівалентів, ані аналогів і перекладаються іншими нефразеологічними засобами. Вони найкраще передають національно-культурну специфіку та неповторність образного світовідчуття того чи того народу, притаманні лише йому.

Компонент *серце* в ФО стає виразником почуття піднесеності та радості в українській та англійській мовах, наприклад: *на серці гарно; прокинулося серце, заграло серце, серце співає, keep a good heart, do (one's) heart good*.

Через соматичний компонент *серце* може передаватися почуття спокою. В українській мові використовують фразеологізми *тішити (веселити) серце; відлягло від серця*. В англійській мові для вираження почуття спокою з компонентом *серце* використовують фразеологізми *balm for a sad heart, take heart*.

Особливістю функціонування фразеологізмів на позначення почуттів з компонентом *серце* є те, що водночас серце є також виразником негативних почуттів (тривоги, страждання, страху) або негативного ставлення. В українській мові такі негативні почуття передаються ФО: *з важким (нелегким) серцем, перевертати серце, відбирати серце, серце зупинилось, замерло*. В англійській мові почуття тривоги передають фразеологізми *cry one's heart out, touch the hearts of thousands of people*.

Українці, щоб виразити страх, використовують такі ФО: *на серці похололо, серце обірвалося, серце зупинилось, замерло (від страху), серце впало, серце похололо від страху*. В англійській мові для вираження страху чи

боязні говорять *heart stands stil, have one's heart in one's boots (mouth, shoes, throat), not to have the heart, chicken-hearted* або *chicken heart*.

Серце постає і символом страждання. Це почуття передають в українській мові такі ФО: *крається серце; серце розривається надвоє, камінь давить серце; серце кров'ю обливається*. У словах-символах виявляються національні асоціації і, відповідно, національно-мовні картини світу.

Слово-символ є своєрідним текстом, воно сконденсовано містить великі сюжети, зафіксовані в пам'яті людей. Семантика символу виявляється лише в контексті світоглядної традиції певного народу, через що носій іншої культури не може декодувати символ [1, с.79]. В англійській мові серце також є виразником страждань: *heart bleeds for, heart goes out, die of a broken heart, eat (one's) heart out, aching heart; heart sinks: one's heart is rending (is tearing) asunder*.

Низка українських фразеологічних варіантів з соматизмом *серце* вживають зі сталою семантикою „хвилюватися, турбуватися“, наприклад, *серце кров'ю обливається, серце завмирає, серце зайшлося, серце розривається*. В англійській мові зафіксовано з цим значенням не менш показову синонімію та варіативність ФО з лексемою *heart*, як-от: *tolie (heavy) aton heart / to weigh on (або upon) one's heart*.

Проаналізувавши фразеологізми з компонентом *серце* на позначення почуттів людини, можна зазначити, що українському та англійському народам притаманні і позитивні, і негативні почуття. Фактичний матеріал досліджуваних мов свідчить, що фразеологізми з компонентом *серце*

виражають значною мірою позитивні риси: піднесеність, радість, любов, спокій, які є соціально схваленими для українців, поляків, англійців та німців.

Фразеологізми з компонентом *серце* в українській ментальності сприймаються більше як активні субстанції, здатні виконувати дію, рідше як об'єкти дії чи місця її зосередження, а у світосприйнятті англійського народу *серце* є переважно об'єктом, на який спрямована дія зовнішніх чинників. Проаналізувавши наведені приклади, можна відзначити, що фразеологізми з компонентом *серце* виражають значною мірою позитивні риси: мужність, рішучість, доброту, щирість, які є соціально схваленими для українців та англійців.

Характерним є те, що українська фразеологія порівняно з англійською фіксує більшу кількість емоційно забарвлених фразеологізмів, що свідчить про емоційність українців і притаманну англійцям стриманість. Говорячи про відмінності, слід відзначити, що в українській мовній картині світу соматичних ФО з компонентом *серце* є більше, ніж в англійській, оскільки українська фразеологія фіксує уявлення про *серце* як джерело віри, єднання з Богом. Таким чином, спільним для англійської та української мовних картин світу є те, що *серце* є символом, де зосереджуються радісні, сумні і тривожні почуття, емоції та хвилювання. Характерним є те, що українська фразеологія порівняно з англійською фіксує більшу кількість фразеологізмів, які позначають негативні емоції, що зумовлено особливостями історичного минулого.

Проаналізувавши наведені приклади, можна зазначити, що фразеологізми з компонентом *серце* виражають більшою мірою позитивні риси: мужність,

рішучість, доброту, щирість, які є соціально схваленими для українців та англійців.

2.3. Аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом *рука, пальці/hand, fingers*

Основна функція руки є підняття та утримання речей, також вони використовуються для переміщення і дотику до речей. За допомогою руки людина здійснює практичну діяльність та освоює світ.

Соматичні фразеологізми з компонентом «рука» є поширеними для англійського та українського лінгвопросторів і здебільшого мають позитивну характеристику. Соматизми з компонентом «рука/hand» насамперед пов'язані з активною працею людини або байдикуванням.

Мова жестів це соціокультурне та психологічне явище, яке допомагає розуміти характер, наміри чи настрій людини під час розмови за допомогою пози та рухів тіла. Американський дослідник Говард Г'юз припустив, що за своєю природою жестова мова передувала усній і за мільйони років до нашої ери “ручні знаки” вже слугували засобами передачі інформації. Цю гіпотезу можна вважати правильною, адже в людині генетично та рефлексивно закарбовано: не можеш пояснити словами – ткни пальцем. Ще з давніх-давен люди використовували руки та пальці у мові жестів, які супроводжують мову. Наприклад, повітряний поцілунок, рух пальцем чи рукою – це жести з певною комунікативною функцією. З погляду антропології більшість жестів універсальні, хоча є обмежені відмінності між мовними спільнотами.

Отож, соматизми з компонентом «*пальці/fingers*» мають широку семантику завдяки символічності жестової мови. Наприклад, “*to show middle finger*” має образливе значення, а “*thumb up*” – це жест схвалення. Розглядаючи цю тему, можна сказати, що невід’ємною частиною соматичних фразеологізмів можна вважати жести.

Можна припустити, що соматичні фразеологізми з компонентами *рука, пальці* утворилися за допомогою жестів. Наприклад, фразеологізм *give a hand* – що означає *протягати руку допомоги, просити допомоги*. Значення жесту є свого роду мовною інтерпретацією фразеологізму. Наприклад, “*point finger*” (показувати пальцем) інтерпретується як бажання осоромити когось або засуджувати. Тому соматичні фразеологізми та жести є одним складовим цілим.

Одним із хрестоматійних прикладів різниці в баченні світу носіями української та англійської мов є той факт, що одній назві деяких частин тіла в українській мові відповідають два слова в англійській (нога – *leg, foot*; рука – *arm, hand*). В англійській мові “*arm*” включає такі поняття, як *hand, shoulder and finger*.

Яскравим прикладом такої різниці є фразеологізм *to cost hand and arm* – *дуже дорого коштувати*, *foot in the mouth* – *промовчати*, *long arm of coincidence* – чиста випадковість.

Здавна мудреці та філософи вважають, що людина нерозривно пов’язана з енергією космосу, а руки людини – це надзвичайний інструмент, який допомагає налаштовувати всю енергетичну систему людини. Навіть положення

рук може впливати на те, як поводить ся енергія всередині людини. За давногрецькими віруваннями, кожен палець на руці має своє значення: великий палець – символ могутності, вказівний – символ влади, середній – це баланс, безіменний – символ любові, мізинець – символ індивідуалізму. Цікаво те, що обручки в різних країнах носять на різних руках. Наприклад, жителі Західної Європи носять обручку на лівій руці, бо вірять, що саме ця рука має вену, що веде до серця.

У Східній Європі православні, навпаки, носять обручку на правій руці, бо існує думка, що за часів Київської Русі ліва рука вважалась нечистою.

У середні віки була поширена хіромантія, діагностика характеру та передбачення майбутнього під час огляду руки людини. Хіроманта цікавить довжина та форма пальців, тип долоні та колір шкіри. Вважалося, що за формою рук та пальців можна зрозуміти внутрішній світ людини.

Також руки та пальці мали більш практичне значення виміру довжини включала в себе такі основні одиниці: сажень, аршин, лікоть, п'ядь і вершок. Аршин відміряли «від плеча», вершок дорівнював довжині фаланги вказівного пальця; крок відміряли при допомозі середньої довжини людського кроку, міра п'яді походить від давньоруського слова *п'ять*, *зап'ясток*, тобто кисть руки. Як бачимо, різні частини тіла людини були мірою довжини.

В англійській мові є пальчикова гра і пісенька “Father finger, father finger, where are you?”, коли дитина має вивчити назви пальців – thumb, index, forefinger, trigger finger, pointer, middle, ring finger, pinky. Ці слова позначають палець, але кожне з них використовується по-своєму. В українській мові

лексемою «*палець*» позначається і великий палець, і палець на нозі, і палець на руці. В англійській мові використовуються різні слова: *finger*, *thumb* та *toe*. В англійській мові слово *finger* використовується тільки на позначення 4-х пальців: мізинця, безіменного, середнього і вказівного. Слово *toe* використовується на позначення пальців ноги. У складі фразеологічної одиниці визначаються, як правило, негативний, позитивний та нейтральний компонент фразеологічного значення, в основу якого покладено засудження, схвалення або відсутність чітко окреслених характеристик, які притаманні фразеологічній одиниці *give him an inch and he will take a mile (a yard, an ell)* [4, с. 47]. Її аналог в українській мові – *дай йому палець – він і руку відкусить*.

Соматичні фразеологізми широко представлені і в досліджуваних нами мовами, проте не завжди в них соматизми є ключовими словами, іноді їх роль факультативна.

Українському слову *рука* в англійській мові відповідає два відповідники. В англійській мові подібні для різних елементів руки використовуються різні слова: *hand* і *arm*. Обидва ці слова – іменники, які можуть бути перекладені на нашу мову одним словом. Але якщо ви маєте на увазі частина нашої верхньої кінцівки від кінчиків пальців до зап'ястя, то необхідно використовувати слово *hand*. Якщо ж частина від зап'ястя до передпліччя, то доречним буде слово *arm*.

Компонент *рука/hand* у складі ФО відіграє практично універсальну роль – цей соматизм вживається з різноманітними значеннями. Компонент *рука/hand* найчастіше використовується у значеннях «спілкування», «майстерність», «діяльність». Особливо багато фразеологічних одиниць, у складі яких є цей

соматизм, зі значенням «знаходження чогось у когось або одержання чогось», наприклад: *to take something in hand/lay hands on* – заволодівати чимось; *to take oneself in hand* – *взяти себе в руки*; *hands off!* – *руки геть*; *to fall/get into somebody's hand* – *діставатись комусь*.

Численну групу становлять фразеологізми зі значенням трудової діяльності (*to give a free hand* – розв'язати руки; *to be tired/bound hand and foot* – бути зв'язаним по руках та ногах) та майстерності, якості роботи, що особливо чітко можна побачити на прикладах з української мови: *золоті руки*, *руки не доходять*, *не покладаючи рук*.

Значення обміну відображено в таких фразеологічних одиницях: *change hands* – ходити по руках/з рук в руки; *at first/second hand* – з перших/других рук (дізнатись, знати, купити щось). Ізоморфічним є вираз *to turn somebody round one's (little) finger* – обкрутити навколо пальця. Цікаво, що в американському сленгу вирази зі словом *finger* особливо популярні. Наприклад, *to have one's finger in the pie*, *work his fingers to the bone*, *one finger peace sign*.

Фразеологічні одиниці, що характеризують спосіб дії, наприклад: *to take in hand* – взяти в свої руки; *to lift ones hand against smb* – підняти руку на когось; *to play into the hands of smb* – зіграти на руку комусь; *near at hand* – на носі; *to know the way one knows the back of ones hand* – знати як свої п'ять пальців.

Компонент *arm* є менш вживаним і має вузьку специфіку: *arm* – “рука”, “сила”, “влада”, “рід військ”, “військова професія”, важіль. Також вживається на позначення дорогої ціни бажаного результату: *costs an arm and a leg* *to give*

my right arm. Цей соматичний компонент є відсутній в українській мові, і є безеквівалентним.

Рука та пальці несуть значення «працьовитість, уміння, майстерність», оскільки пов'язані з фізичною працею, тому і виступають активними елементами *hand, thumb ma finger, not to lift a finger*. Саме з великими пальцями в англійській мові асоціюється «неробство» "*to sit twiddling one's thumbs*", що в буквальному перекладі «означає сидіти, крутячи великими пальцями». Також існує скорочений вислів *be all thumbs*, який означає бути незграбним, незграбний. Цей фразеологізм, по суті, історично склався з виразу *one's fingers are all thumbs*.

Якщо у людини є хист до садівництва, то в Англії про неї говорять *green thumb* (зелений великий палець). Еквівалентних виразів в українській мові не існує, і такі вирази перекладаються описово.

Також в англійськомовному дискурсі є героїня казок з іменем Thumbelina, яке є похідним від *thumb*. В українському фольклорі є популярними казки про хлопчика-мізинчика, отож тут цікавим є гендерний аломорфізм.

Щодо соматичного компонента «*hand*», то рука в досліджуваних мовах виконує майже універсальну роль, вживається переважно з такими значеннями, як: діяльність, обмін, спілкування. Ось приклади соматичних фразеологізмів в англійській мові: *a back-handed compliment, a dab hand; at first hand, a free hand, a handful; a handout; a safe pair of hands; an old hand; beat smb hands down; bite the hand that feeds you; bound hand and foot; by hand; catch smb with red-handed; change hands, come to hand; eat out of one's hand; force one's hand; from hand to*

hand; gain the upper hand; hand and foot; hand in glove; hand in hand; hand over fist; hand to hand; have one's hands full; hold hands; join hands; in the palm of one's hand; keep one's hand clean lend a hand, lift a hand, live hand to mouth, on all hands, upon one's hand; out of hand, run smb with an iron hand; shake hands; show one's hand, take a hand in.

Аналогічно в українській мові також існує багато соматичних фразеологізмів з компонентом “рука”: *носити на руках, золоті руки, рука руку мие, рукам волю давати, зв'язані руки, дати по руках, права рука, дві руки – і дві ліві, ходити по руках, тримати в руках, під гарячу руку, покласти руку на серце, нечисті руки, надійна рука, тверда рука, по руках, руки загребуці, довгі руки, ручками та пучками, на швидку руку.*

Фразеологічні одиниці зі словом *hand /рука* використовуються в першу чергу на позначення дії: *to take in hand* – взяти в свої руки; *to join hands* – поєднати руки; *to lift ones hand against smb* – підняти руку на когось; *to play into the hands of smb* – зіграти на руку комусь; *in safe hands* – у надійних руках; *to take smth off ones hands* – збути з рук.

Особливості значення соматичних фразеологізмів заховані в історії, культурі та традиціях тої чи тої країни. Як бачимо, порівнюючи англійські соматичні фразеологізми з українськими, значна кількість їх має відповідники в українській мові, хоча далеко не всі, а деякі і зовсім не мають українського відповідника, тому перекладаються за допомогою асоціацій.

Лексема «рука» у складі соматичної фразеологічної одиниці відіграє практично універсальну роль – цей соматизм вживається з різноманітними

значеннями. Серед них найбільш регулярні ті, які називають дію (розв'язувати руки, піднімати руку, опустити руки), а також соціальні і особисті стосунки (*подати руку, носити на руках, зв'язати руки*). Такі жести мають символічне значення, яке є добре відомим у багатьох мовах. Фразеологізми з компонентом *рука* можуть окреслювати фізичний і психічний стан людини (*попасти під гарячу руку, мати важку руку*). Чисельними також є ФО зі значенням місцезнаходження чогось: *взяти у свої руки, прибрати до рук, попасти у руки*.

Як бачимо, соматизми *hand/рука* є найуживанішими як в англійській, так і в українській мовах, тому що їхня активність пов'язана з усвідомленням в англійців та в українців руки водночас як первинного і універсального органу праці. Проте в англійській мові спостерігається чисельна перевага цих соматизмів у ФО над українськими ФО. Це пояснюється передусім тим, що в англійській мові існують два компоненти (*arm, hand*), які є відповідниками українського компонента *рука*. Англійське *arm* означає всю кінцівку – від кінчиків пальців до плеча, або анатомічно від плеча до ліктя. Українська рука відповідає англійським *arm* і *hand*. Компонент *hand/рука* використовується в таких лексико-семантичних значеннях: характер, фізичний стан, якісна характеристика людини, розумова діяльність, дії та вчинки людини. Безеквівалентні фразеологічні одиниці англійської мови зі словом *рука*: *to read smb's hand; to sit on ones hands; to wash ones hands in invisible soap*.

Також, важливою частиною руки є пальці. Вони також відіграють важливу роль у системі соматичних фразеологізмів. У українському та англійськомовному фольклорі «пальці» символізують сім'ю. Великий палець

означає – батьків, вказівний – братів і сестер, середній – вказує на самого себе, безіменний палець – дружину або чоловіка, а мізинець означає дітей. Наприклад, відома українська приказка “*Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не віріж, то все болить*” порівнює дітей до пальців. З цього фразеологізму можна зрозуміти, що батьки метафорично висловлюють, що незалежно від того, скільки дітей у них є, неважливо які вони є, батьки завжди підтримуватимуть і переживатимуть за кожного з них.

Також існує переконання, що п'ять пальців з'єднані з кожним внутрішнім органом тіла, кожен із яких має свої властивості та функції. Спираючись на систему символів людини, що представляє п'ять різних внутрішніх органів рівноправно. Отже, соматичні фразеологізми з компонентом *рука* можуть передавати як позитивну характеристику, так і негативну. Фразеологізми з компонентом *рука* тісно пов'язані з працею людини, працевлаштуванням або безробіттям.

Також до списку англійських ідіом зі словом *рука/hand* можна віднести ідіюми зі словами *wrist, palm, thumb, finger, arm* – тобто з тематичним списком ідіом, які так чи інакше належать до «ручних» фразеологізмів. Вони також відіграють важливу роль у системі соматичних фразеологізмів.

Висновки до другого розділу

Особливостями соматичних фразеологізмів є складність семантичної структури, спрямованість на асоціативні зв'язки, схильність до реалізації функційного та прагматичного потенціалу, що характерно для одиниць вторинної номінації. Основою образності соматичних

фразеологізмів є етнокультурне навантаження, що реалізується в мові. Використовуючи назви частин тіла в переносному значенні – як порівняння, метафори, в ідіомах, прислів'ях, люди намагаються повніше передати свої думки чи справити більше враження від сказаного. Носії мови вдаються до допомоги слів, які називають їх органи, для опису самих різних сфер дійсності, включаючи емоції. Фразеологічні системи української та англійської мов демонструють «антропоцентризм» – походження і функціонування, тобто семантичну орієнтованість на людину як складових лексем-компонентів у їхніх прямих значеннях, так і особливо сукупних фразеологічних одиниць у фразеологічних їх значеннях.

Аналіз англійських фразеологічних одиниць на позначення зовнішніх елементів організму свідчить, що найбільш вживаними є фразеологічні одиниці з соматичним компонентом *heart*. Ця група ФО нараховує 68 одиниць і становить 17% від досліджуваних одиниць. Відсоток фразеологічних одиниць з іншими соматичними компонентами у цій же групі такий: компонент *hand*: 15%, *head*: 11%, *foot*: 10%, *finger*: 6%, *arm*: 3%, *toe*: 2%.

Проаналізувавши семантику фразеологічних одиниць з компонентом *голова* в англійській та українській мовах, ми бачимо, що цей компонент насамперед слугує позначенням інтелектуальних здібностей людини. Також поєднання соматичного компонента з прикметником можуть позначати характер (*soft head*, *flat head*). Голова також може символізувати ієрархію, знання, досвід, раціональність слів та вчинків.

Соматичний компонент *серце/heart* є знаком віри в магічні сили. Проаналізувавши випадки вживання фразеологічних одиниць із компонентом *серце* в українській мові, ми визначили, що ці фразеологізми можуть набувати і таких значень: *кохання, емоції, сутність людини, характер, краса*.

Фразеологічні одиниці з компонентом *рука/hand* перш за все позначають можливість діяти і часто характеризує дії, що виконуються безпосередньо цією частиною тіла. Таким чином, здійснений аналіз семантичних особливостей фразеологізмів із назвами частинами тіла в англійськомовних та українськомовному просторах виявив їх спільні та відмінні риси. Дослідження засвідчило, що фразеологічні одиниці з соматичним компонентом є доволі вживаними в обох мовах та відображають менталітет носіїв цієї мови.

Аналіз українських фразеологічних одиниць на позначення зовнішніх елементів організму виявив, що найбільш вживаними є фразеологічні одиниці з компонентом *серце/heart*.

Для соматизмів характерна складна система переносних значень і підвищена продуктивність у сфері словотвору.

Цьому процесу найчастіше піддаються соматизми, що представляють собою назви зовнішніх частин людського тіла, тобто найбільш активних і функційно очевидних для людини.

ВИСНОВКИ

Запропоноване зіставне дослідження фразеологічних одиниць з соматичним компонентом в британському та українському лінгвокультурних просторах дає підстави зробити такі висновки.

Широке вживання соматизмів у складі фразеологічних одиниць дослідники пояснюють характером освоєння людиною навколишнього світу і зумовлене принципом антропоцентричної основи фразеологізмів мови. За твердженням М. Джонсона, сприйняття мови через тіло слугує емпіричною базою для багатьох когнітивних моделей пізнання світу людиною.

Характерною рисою соматичної фразеології є наявність у різних мовах численних словосполучень-аналогів, дуже близьких за образною спрямованістю та формальною структурою. Ця особливість різко відрізняє соматичні фразеологізми від інших тематичних груп фразеологічних одиниць. Широке функціонування назв частин тіла, як організуючих центрів фразеологічних одиниць, пояснюється впливом такого екстралінгвістичного чинника як фізіологія тіла. У всіх культурах в пізнанні світу людини велику роль відіграють такі органи, як *голова, рука, пальці*, через які людина пізнає світ, себе, довкілля, та органи, за допомогою яких здійснюються найрізноманітніші дії і процеси.

Голова/head, серце/heart, руки, пальці/hand, fingers є багатозначними символами фізіологічних і образних процесів завдяки своїм властивостям та функціям, і тому часто соматичні лексеми стають образно-смысловими центрами фразеологізмів.

Слід відзначити, що в британському та українському лінгвокультурних просторах ключовим компонентом багатьох досліджуваних фразеологізмів є соматизми, але вони мають різний ступінь продуктивності. Це пояснюється тим, що різні частини тіла людини мають несиметричне навантаження не лише з погляду анатомії та фізіології, але й з погляду мови та культури.

Соматичний код культури в українській мові репрезентовано стійкими словосполученнями з компонентами-соматизмами *голова, серце*, а в англійській – *mind, hand*.

Матеріалом наукового аналізу слугувала суцільна вибірка 480 соматичних фразеологічних одиниць із відповідних словників. Кількісний аналіз фразеологізмів з компонентами на позначення частин тіла в англійській мові дав такі результати: ФО з компонентом-соматизмом *mind (розум)* – 26%, ФО з компонентом-соматизмом *heart (серце)* – 25%, ФО з компонентом-соматизмом *hand (рука)* – 25%, ФО з компонентом-соматизмом *fingers (пальці)* – 24%.

Дослідження фразеологічного матеріалу з компонентами-соматизмами в українській мові засвідчило такий результат: ФО з компонентом-соматизмом *серце (heart)* – 44%, ФО з компонентом-соматизмом *голова (head)* – 20%, ФО з компонентом-соматизмом *рука (hand)* – 26%, а ФО з компонентом-соматизмом *пальці (fingers)* становлять лише 10% досліджуваних одиниць.

Більша частина англійських і українських фразеологізмів, пов'язаних з лексикою «частини тіла» збігаються за змістом та образністю через те, що цей шар лексики є універсально тілесним. Хоча нами помічені, описані і

проаналізовані деякі національні або історичні особливості досліджуваних мов. Наприклад, в англійській мові значно більше слів на позначення пальців рук та ніг, в англійській мові значно частіше вживається *mind* в соматичних фразеологізмах. В останньому випадку відповідником для адекватного перекладу на українську мову є соматизм *голова, думка, розум*: *Одна голова добре, а дві – краще. Many mind – many tastes. Mind your own business.*

Основною проблемою перекладу фразеологізмів є – буквализм, тобто переклад, який спотворює значення фразеологізму у певному тексті або копіює лексичну чи граматичну структуру іншомовної одиниці. Такий переклад фразеологізмів є некоректним і непрофесійним. При відсутності безпосередніх відповідників вихідний фразеологізм можна перекласти шляхом пошуку аналогічної фразеологічної одиниці, яка має спільне значення з вихідним. При цьому слід пам'ятати про те, що часто схожі за значенням, але різні за формою фразеологічні одиниці у різних мовах мають різне емоційно-асоціативне забарвлення і не завжди взаємозамінні.

Переклад фразеологічних одиниць має свої особливості, це стосується і тих, що містять в собі соматичний компонент. Вчені А. В. Кунін та В. С. Виноградов виокремлюють наступні способи їх передачі мовою перекладу: повний еквівалент; частковий еквівалент (лексичний еквівалент; граматичний еквівалент), тональний переклад; описовий переклад; дослівний переклад (калька) [6, с. 192].

Як перекладацький феномен міжмовна еквівалентність фразеологічних одиниць привертала увагу різних дослідників. Багатоступінчастий характер

семіотичного процесу означування соматичних фразеологізмів обумовлює важливість проблеми розпізнавання їх у тексті. Практично у будь-якій мові існує декілька рівнів фразеологізмів: зафіксовані у словниках і загальновідомі; рідко вживані на даному етапі, але зазначені у словнику; широко розповсюджені та з певної причини, не занесені до словника; зрозумілі лише окремим групам. Завдання перекладача полягає в умінні розпізнавати фразеологічні одиниці у тексті та правильно відтворювати їх мовою перекладу, враховуючи культурно-національні, історичні, структурні, стилістичні, семантичні особливості.

При перекладі фразеологізмів використовується еквівалентні та варіантні відповідники. Фразеологічні одиниці з соматизмом *head/голова* належать до таких лексико-семантичних груп: характер, фізичний стан, розумова діяльність, соціальний стан, портрет, дії та вчинки людини, почуття. Компонент *heart/серце* належить до таких лексико-семантичних груп: емоції, почуття, характеристика людини, діяльність людини, розумова діяльність, характер.

Велика кількість фразеологізмів з компонентом *душа* має еквіваленти у фразеологічних одиницях англійської мови з компонентом *серце*. Цей факт можна пояснити відмінністю в етнічному стереотипі сприйняття цього поняття. Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом *рука/hand* належать до таких лексико-семантичних груп: характеристика людини, трудова діяльність людини, взаємини між людьми. Компоненти *рука/hand* та *пальці/fingers* і в українських, і в англійських соматичних ФО реалізують переважно своє первинне значення, тобто інструмент дії людини.

Дослідження символічності та прагматики значення назв частин тіла в соматичних фразеологізмах для носіїв обох мов дало змогу виявити певні культурні особливості народів та уточнити лінгвокультурну інформацію, закодовану в компонентах фразеологізмів. Аналіз засвідчив різноманітність та гнучкість компонентного складу прислів'їв, що зумовлює можливість їх структурно-семантичних перетворень та адаптацій, у результаті чого закріплена мовними традиціями зовнішня форма, семантика, стилістичне забарвлення зазнають змін.

Оцінний компонент у семантиці досліджуваного корпусу соматичних ФО може мати і фіксований (позитивний/негативний), і амбівалентний (співіснування протилежних явищ або почуттів (наприклад, таких як любов і ненависть)). Загалом, значення соматичних фразеологізмів залежить від контексту. З'ясовано, що аксіологічний потенціал, структура та семантика соматичних ФО склалась під впливом багатьох чинників анатомії, фізіології, психології, культури, історії.

Таким чином ми дійшли висновку, що фразеологізми з соматичним компонентом в британському та українському лінгвокультурних просторах відображають особливості національної культури і розкривають індивідуальне світосприйняття носіїв мови.

Соматичні фразеологізми можуть відображати фізичний, емоційний, моральний та інші стани людини, реакцію на оточення, події та навколишній світ. Найбільш уживаними компонентами досліджуваної групи фразеологізмів є лексеми *head*, *heart*.

Соматичні фразеологізми в сучасній англійській та українській мовах є досить чисельною групою ФО. Вивчення соматичної фразеології постає дуже важливим для продуктивного спілкування з представниками англійськомовних країн, для найкращого розуміння автентичних джерел. Важливим було проаналізувати та дійти висновків, назви яких частин тіла найчастіше утворюють фразеологічні одиниці і які особливості виявляють ці фразеологізми як на структурному, так і на семантичному рівнях.

Перспективним напрямом дослідження може стати аналіз особливостей функціонування соматичних фразеологізмів у англійськомовному художньому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова : Фразеологія. Вид. 2-е, доп. і перероб. Х. : Вища школа, 1988. 134 с.
2. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. К. : Наукова думка, 1989. 136 с.
3. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Х. : Вища школа, 1987. 135 с.
4. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. 3-е изд. М. : URSS, 2013. 216 с.
5. Антонюк М. О. Метафора та її роль в мовній картині світу. *Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць*. К., 2002. № 7. С. 15–19.
6. Арделян О. В. Семантична класифікація фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9. Т. 2. С. 52–56.
7. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови : навчальний посібник. Ч. I. Чернівці, 1970. 64 с.; Ч. II. Чернівці, 1971. 90 с.
8. Білоноженко В.М. Словник фразеологізмів української мови. К.: Вид. «Наукова думка», 2003 787 с.
9. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. М. : Русские словари, 1996. 416 с.

10. Виноградов В. В. Избранные труды : Лексикология и лексикография. М. : Наука, 1977. 308 с.
11. Воробьев В. В. Лингвокультурология : монография. М. : РУДН, 2008. 336 с.
12. Гарбера І. В. Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 22 с.
13. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
14. Раєвська Н. М. Теоретична Граматика сучасної англійської мови. Київ : Вища школа, 1976. 304 с.
15. Ужченко В. Д. Фразеологія української сучасної мови. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
16. Горохова І. В. Проблема фразеосемантичного поля в мовознавстві. *Філологічні науки*. 2010. № 6. С. 32–44.
17. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. К. : Логос, 2004. 284 с.
18. Гнатюк Л. Технології міжперсонального спілкування у міжкультурній взаємодії: [монографія] / Л. Гнатюк; за ред. А.П. Загнітка. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2013. 336 с.
19. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М. : Прогресс, 1985. 349 с.
20. Гурбанська С.О. Лінгвокультурологічний аспект вивчення інтертекстуальних фразеологізмів. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 8. С. 31–37.

21. Демський М. Т. Українська фраземіка (дериваційна база, семантико-граматичні особливості) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 1994. 46 с
22. Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ : Академія, 2005. 368 с.
23. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
24. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. Х., 1996. 58 с
25. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Х., 2002. 19 с.
26. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М., 2004. 477 с.
27. Князь Т. М. Фразеологізми української мови на позначення заможності: структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Х., 2013. 19 с.
28. Комар Л. Фразеологія як наука та предмет її дослідження. *Молодь і ринок*. 2011. Вип. 3 (74). С. 129-130.
29. Кравцова І. І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 20. Том 2. С. 29–32.
30. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії*: збірник наукових праць. Донецьк, 2011. Вип. 22. С. 289-297.

- 31.Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / [за ред. А. П. Загнітка]. Вінниця, 2018. 200 с.
- 32.Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
- 33.Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії XX ст. К. : ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
- 34.Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. М. : Высшая школа, 1996. 381 с.
- 35.Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. М. : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
- 36.Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. 2-ге вид. перероб.та доп. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
- 37.Манакін В. М. Універсальні смисли мови та ноосфера. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. № 7. С. 231–235.
- 38.Маслова В. А. Лингвокультурология : учебное пособие для вузов. Изд. 4-е, стер. М. : Академия, 2001. 208 с.
- 39.Матвієнко А. М. Фразеологічні синоніми і варіанти. *Українська мова і література в школі*. 1965. № 8. С. 16–20.
- 40.Маховик О. Ю. Типи варіантів у фразеологічному словнику української мови (1993). *Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Філологічні науки*. 1998. № 9. С. 93–96.

- 41.Павленко Н.О. Гендерний компонент у структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 24 с.
- 42.Потебня О. О. З лекції теорії словесності: байка, прислів'я, приповідка. Х. : Держвидав України, 1930. 112 с.
- 43.Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск, 2013. 307 с.
- 44.Смерчко А. Принципи ідеографічної характеристики фразеологічних одиниць. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 36. С. 105-115.
- 45.Смит Л. П. Фразеология английского языка. М., 1998. 208 с.
- 46.Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики / [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. К. : Основа, 1998. 324 с.
- 47.Телия В. Н. Вариантность идиом и принципы идентификации вариантов. *Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц* : материалы межвузовского симпозиума (1968). Тула, 1972. С. 30-69.
- 48.Федоров А. В. Основы общей теории перевода. М. : ООО “Филология три”, 2014. 416 с.
- 49.Arnold I. V. The English Word. Moscow : Vyshaja Shkola, 1986. 295 p.
- 50.Bally Ch. Traite de la stylistique francaise. Paris : Librairie C.Klincksiek, 1921. Vol. 1. Ed. 2. 349 p.
- 51.Bürger H. Phraseologie : Eine Einführung am Biespiel des Deutshen. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. 224 s.

52. Cowie A. P., Mackin R. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Vol. 2. *Phrase, Clause and Sentence Idioms*. Oxford University Press, 1983. P. 303-309
53. De Saussure F. Cours de Linguistique Générale. T. de Mauro (Ed.). Paris : Payot, 1972. 500 p.
54. Denisova A. English Idioms With Structure of Subordinate Phrase Denoting Man's Feelings. *Proceedings of II International scientific conference "World Science in 2016: Results"*. Morrisville, Lulu Press., 2017. C. 131–133.
55. Delahunty P. G., Garvey J. J. The English Language. From Sound to Sense. West Lafayette: Parlor Press, 2010. 467 c.
56. Fernando Ch. Flavell R. On Idiom. Critical Views and Perspectives. Vol. 5. Exeter Linguistic Studies, University of Exeter, 1981. P. 18–48.
57. Colson J.-P. Editorial: Phraseology at a Crossroads. *Yearbook of Phraseology*. 2014. Volume 5. Issue 1. P. 1–2.
58. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache : 2 durchgelesene und ergänzte Auflage. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. 299 s.
59. Hornby A. S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. Third edition. London, 1974. 757 p.
60. Hnatiuk L. The Functional and Pragmatic Peculiarities of the Anthropocentric Phraseological Units in Different Languages and Cultural Environments ... // Studies about Languages / 2017: Scopus 30, 18-29
61. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English: a Corpus-Based Approach : [Oxford studies in lexicography, and lexicology / Rosamund Moon]. Oxford : Clarendon

62. Palmer F. R. Semantics. Cambridge University Press, 1981. P. 75–82. Languages. *In the World of Scientific Discoveries*. 2014. Vol. 53. Issue 5. P. 127–
63. Skandera P. Phraseology and Culture in English. Berlin : Walter de Gruyter, 2017. 511 p.
64. Smith L. P. World and Idioms Studies in the English Language. London : Constable, 1948. 169 p.
65. Spears A. Richard. McGraw-hill's Dictionary of American Idioms. USA
66. The New Encyclopedia Britannica. Proverb. Volume 9. Chicago : Encyclopedia Britannica, 1994. 749
67. Tonenchuk T. Metonymical Transfer of Somatisms Composing English Phraseological Units Complicated with Metaphorization.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. К. : Товариство «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>.
3. Richard A. NTC's American Idioms Dictionary 3rd Edition. McGraw-Hill, 2000 – 625 p.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К., Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
5. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. К. : Вища школа, 1985. 360 с.

6. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів ; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. К. : Либідь, 2001. 224 с.
7. Калашник В.С. Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. 3-є вид., доп. К. : Довіра, 2006. 352 с.
8. Психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевського. 2 изд., испр. и доп. М. : Политизда, 1990. 494 с.
9. Літературознавчий словник-довідник /Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. К.: Академія, 1997. 752 с.
10. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія/ О. Селіванова Полтава, 2006. 339 с
- 11.Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич ; за заг ред. Є. В. Кротевича. К. : Видавництво академії наук Української РСР, 1957. 235 с.
12. Словник українських ідіом / уклад. Г. М. Удовиченко. К. : Радянський письменник, 1968. 463 с.
- 13.Словник української мови : в 11 т. [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. К. : Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 4: І – М. 1973. 840
14. Словник української мови : в 11 т. [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. К. : Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 6 : П- Поїти. 1975. 832 с
- 15.Словник української мови : в 11 т. [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.].

16. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К. : Освіта, 1998. 224 с.
17. Українські народні прислів'я та приказки / В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 793 с.
18. Українські народні прислів'я та приказки / упор. В. Бобкова, Ф. Лавров, М. Ліждвой та ін. К. : Видавництво академії наук Української РСР, 1955. 445 с.
19. Українські приказки, прислів'я і таке інше / укл. М. Номис ; упоряд., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. К. : Либідь, 1993. 768 с.
20. Українські прислів'я та приказки / упоряд. С. В. Мишанича, М. М. Пазяка ; [за ред. С. Д. Зубкова]. К. : Дніпро, 1984. 391 с.
21. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 2008. 1104 с.
22. Cambridge international dictionary of idioms, 1998. 521 p.
23. The New Encyclopedia Britannica. Proverb. Volume 9. Chicago : Encyclopedia Britannica, 1994. 749 p.
24. The Oxford Dictionary of Idiom / edited by Judith Siefring. New York : Oxford University Press, 2004. 340 p.
25. Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged : a Merriam-Webster Reg. U.S. with Seven Language Dictionary: in 3 vol. / [ed. In Ch. Ph. B. Gove]. Chicago; Auckland; Geneva; London; Manila; Paris; Rome; Seoul; Sydney; Tokyo; Toronto; New York : Encyclopaedia Britannica, 1993. 915 p.

Додаток А. Класифікація фразеологічних одиниць

Виноградов В.В	фразеологічні зрощення; фразеологічні єдності; фразеологічні сполучення;
Смирницький О.І.	фразеологічні одиниці; ідіоми;
Кунін А.В.	фразеологічні деривації; фразеологізми утворені від перемінного словосполучення шляхом його змінення; фразеологізмикалики; фразеологізми з літературних джерел;
Дудик П.С.	ідіоми; фразеологічні єдності; фразеологічні вирази; фразеологічні сполучення; фразеологічні словосполучення;
Ларіна Б.О.	перемінні словосполучення; стійкі словосполучення; ідіоми.
Бернадска Ю. С.	парафраз; власне фразеологізм; переосмислений фразеологізм;
Гамзюк М.	Високофразеологічні, середньофразеологічні, низькофразеологічні, нефразеологічні
Хайрулліна Р.	Дієслівні, іменникові, перефрази, прислівникові,

Додаток Б Концептуальне значення соматизмів в українських фразеологічних
одиницях

Голова	Зовнішній орган, верх, розум, лідерство, керування, основа, розважливість, рацію, знання, пам'ять, розуміння, рішучість
Head	Зовнішній орган, верх, главенство, керування, рацію, прагматика, здатність передбачати
Mind	Внутрішній орган, мислення, роздуми, прорахунки, увага, пам'ять, планування
Серце	Внутрішній орган, відчуття, радість, біль, спектр емоцій, любов, кохання, передчуття, людяність, духовність, віра в Бога, доброзичливість.
Heart	Внутрішній орган, центр, емоційність, відчуття, людяність, доброта, наміри, секретність, приховування, всередині, центр.
Рука	Зовнішній орган, здатність діяти, праця, робота, уміння, давати – брати, об'єднання зусиль, репутація, наміри, характер, жестові команди і підказки, володіння, втрата, допомога,
Hand	Зовнішній орган, служіння, функція, дія і результат дії, характер людини, наміри, жестові підказки, робота, наставництво, допомога.

Пальці	Зовнішні органи, чисельність, рахунок, близькість, вказівка, дія і результат, символізм окремих пальців (мізинчик – найменша дитина), здібності, хитрість, уміння,
Fingers	Зовнішні органи, чисельність, рахунок, уміння, вказівка, дія, підказка, приклад, символізм окремих пальців (thumb – найменша дитина),

